

DE NEDERLANDSE ORGELCULTUUR
MASTERONDERZOEK

JOCHEM SCHUURMAN
PRINS CLAUS CONSERVATORIUM
2012/2013

"DE NEDERLANDSE ORGELCULTUUR IS ZO BIJZONDER, DAT VERDWIJNT NIET
ZOMAAR." JAN VELDKAMP, ORGELMAKER

"DE OVERHEID MOET WAKKER WORDEN!" RIJK VAN VULPEN, ORGELMAKER

"KUNST IS VOLGENS MIJ ALTIJD: KIJKEN WAT DINGEN IN POTENTIE WAARD ZIJN."
DAAN MANNEKE, COMPOSITIST

"IK ZIE UIT NAAR DE TOEKOMST!" JOS VAN DER KOOY, ORGANIST

"VOOR ALLES GELDT DAT JE VEEL VISIE EN LEF MOET TONEN!"
JAN HAGE, ORGANIST

DE NEDERLANDSE ORGELCULTUUR

Masteronderzoek
Jochem Schuurman
Prins Claus Conservatorium
2012/2013

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Hoofd- en deelvragen	6
3. Het verzamelen van de gegevens	7
4. Samenvattingen van de interviews	9
4.1 Interviews met orgelmakers	10
4.2 Interviews met componisten	20
4.3 Interviews met organisten	27
4.4 Overige interviews	30
5. Kort overzicht van de resultaten uit de interviews	34
6. Samenvattingen van de artikelen	35
7. Kort overzicht van de resultaten uit de artikelen	51
8. Antwoorden op de deelvragen	52
9. Conclusies en beantwoording van de hoofdvraag	55
10. Gevolgen voor de praktijk	57
11. Eindexamen	59
12. Literatuurlijst	60
13. Samenvatting	61

1. Inleiding

Dit onderzoek is gedaan in het kader van de opleiding Master of Music aan het Prins Claus Conservatorium te Groningen.

Het onderzoek gaat over de Nederlandse orgelcultuur van nu en van de toekomst. De orgelcultuur in Nederland is bijzonder. Er zijn veel historische orgels. Veel mensen houden zich met orgel bezig: er zijn in Nederland orgelmakers, componisten, organisten en orgelliefhebbers. De vraag in dit onderzoek is wat al deze verschillende mensen met elkaar verbindt en hoe ze de Nederlandse orgelcultuur toekomst geven.

Het was voor mij zeer interessant onderzoek te doen op dit gebied, omdat ik er in feite zelf onderdeel van ben. Ik ben als kerkmusicus, als uitvoerend musicus en als docent actief in de Nederlandse orgelcultuur. Dit onderzoek heeft dan ook veel raakvlakken met mijn eigen identiteit.

Wat ik zelf merkte, voordat ik met het onderzoek begon, was dat er de laatste tijd een aantal veranderingen plaatsvindt in het religieuze klimaat. Aangezien het instrument orgel op zichzelf veel te maken heeft met kerk en religie kan het bijna niet anders of deze veranderingen hebben op de één of andere manier invloed op de orgelcultuur. Ik was benieuwd wat ik daar tijdens het onderzoek van tegen zou komen.

Tijdens het onderzoek ben ik op de volgende manier aan het werk gegaan:

- Eerst heb ik een hoofdvraag geformuleerd.
- Vervolgens heb ik deze hoofdvraag wat specifiekier uitgewerkt in een aantal deelvragen.
- Daarna heb ik de gegevens verzameld die ik nodig had om de hoofd- en deelvragen te beantwoorden.
- Aan de hand van de verzamelde gegevens heb ik de deelvragen zo subjectief mogelijk beantwoord.
- Uit de antwoorden op de deelvragen heb ik een aantal algemeen geformuleerde conclusies getrokken.
- Met behulp van deze conclusies heb ik een volzin opgesteld, die als antwoord op de hoofdvraag gegeven kan worden.
- Tenslotte heb ik getracht aan te geven hoe de conclusies concreet in de praktijk zouden kunnen worden gebracht.
- Met mijn eindexamen probeerde ik een voorbeeld geven van hoe de resultaten van dit onderzoek in de praktijk een invulling zouden kunnen krijgen, alhoewel er nog vele andere mogelijkheden zijn om dat te doen.

Voor u ligt nu het onderzoeksverslag. Ik hoop met dit onderzoeksverslag twee dingen te bereiken. Ten eerste wil ik mensen die zich buiten de Nederlandse orgelcultuur bevinden graag kennis laten maken met deze bijzondere wereld. Ik merk dat de orgelcultuur in Nederland een tamelijk kleine wereld is. Maar wel een hele mooie wereld met veel schatten. Die wil ik graag delen met mijn publiek. Ten tweede wil ik mezelf en alle andere mensen die zich binnen de Nederlandse Orgelcultuur voortbewegen een spiegel voorhouden. Waar zijn we mee bezig? Wat gaat er goed en wat kunnen we beter doen? Want één ding is duidelijk: de Nederlandse orgelcultuur bevat zoveel bijzondere muziek, zoveel bijzondere instrumenten en zoveel bijzondere mensen, dat moet voor altijd blijven bestaan!

In de nu volgende hoofdstukken stel ik eerst de hoofd- en deelvragen. Vervolgens licht ik de manier waarop ik de gegevens heb verzameld toe, waarna er een overzicht van de verzamelde gegevens

volgt. Tenslotte beantwoord ik de hoofd- en deelvragen, trek ik een aantal conclusies en beschrijf hoe de conclusies concrete gevolgen in de praktijk kunnen krijgen.

2. Hoofd- en deelvragen

De hoofdvraag luidt:

“Hoe ziet het heden en de toekomst van de orgelcultuur in Nederland eruit?”

Het beantwoorden van een aantal deelvragen kan het beantwoorden van de hoofdvraag vergemakkelijken. Bovendien kan het onderwerp door het stellen van deelvragen wat specifiekere worden voorgesteld. De deelvragen zijn:

Heden

- Wat gebeurt er op dit moment in de Nederlandse orgelcultuur?
- Welke partijen zijn er in de Nederlandse orgelcultuur actief en wat is hun rol?
- In hoeverre hebben verschillende partijen binnen de Nederlandse orgelcultuur contact met elkaar?
- Beïnvloeden verschillende partijen binnen de Nederlandse orgelcultuur elkaar?
- Zijn er zaken van buiten de Nederlandse orgelcultuur die de Nederlandse orgelcultuur beïnvloeden?
- Wat is de zwakte van de Nederlandse orgelcultuur?
- Wat is de kracht van de Nederlandse orgelcultuur?

Toekomst

- Zijn er bedreigingen voor de Nederlandse orgelcultuur in de toekomst?
- Zijn er kansen voor de Nederlandse orgelcultuur in de toekomst?

3. Het verzamelen van de gegevens

Ik heb op twee manieren gegevens verzameld om de hoofd- en deelvragen te beantwoorden. Ten eerste door gebruikmaking van artikelen uit "Het Orgel", een belangrijk orgeltijdschrift in Nederland, ten tweede door verschillende mensen die een belangrijke rol in de Nederlandse orgelcultuur vervullen te interviewen.

Om met het laatste te beginnen: ik heb een aantal orgelmakers, een aantal orgelcomponisten en een aantal andere mensen die zeer actief zijn in de Nederlandse orgelcultuur geïnterviewd. Ik heb ze zoveel mogelijk aan het woord gelaten over wat zij belangrijke aspecten vinden bij het werk wat ze doen en waardoor hun werk wordt beïnvloed. Wat zijn hun beweegredenen en wat zijn hun verwachtingen? Deze interviews zijn de belangrijkste bronnen voor mijn onderzoeksresultaten geworden.

Bij alle geïnterviewden ben ik op bezoek gegaan. Ik ben dus heel door heel Nederland heengetrokken, heb de bedrijven van de orgelmakers van binnen bekeken en ben bij een aantal componisten in huis geweest. Dat heeft mij zeer veel plezier opgeleverd en natuurlijk heb ik daar alleen al ontzettend veel van geleerd. Het was een van de leukste dingen die ik in mijn leven gedaan heb!

Ik heb de volgende mensen geïnterviewd:

Orgelmakers

- Henk van Eeken van Henk van Eeken Orgelmaker te Herwijnen
- Hans Reil en Jan Koelewijn van Orgelmakerij Reil te Heerde
- Jan Veldkamp van Mense Ruiters Orgelmakers te Zuidwolde
- Rijk van Vulpen van Van Vulpen Orgelmakers te Utrecht
- Erik Winkel van Flentrop Orgelbouw en Orgelrestauratie te Zaandam
- Jan en Peter van den Heuvel van Van den Heuvel Orgelbouw te Dordrecht

Componisten

- Componist Ad Wammes te Harmelen
- Componist Daan Manneke te Breda
- Componist Christiaan Richter te Den Haag
- Componist Jan Welmers te Bunnik

Organisten

- Organist Jos van der Kooy te Amsterdam
- Organist Jan Hage te Utrecht

Overig

- Johan Luijmes, artistiek leider van het Orgelpark in Amsterdam
- Adviseur en organist Stef Tuinstra te Groningen

De mensen die ik heb geïnterviewd zijn geselecteerd op grond van hun kennis van zaken en hun betrokkenheid bij de Nederlandse orgelcultuur. Vanzelfsprekend was het niet mogelijk iedereen die een belangrijke rol in de Nederlandse orgelcultuur vervult te interviewen. Daarvoor zijn er teveel mensen actief in de orgelcultuur en is het tijds kader van een Masteronderzoek als deze te beperkt.

Naast de interviews heb ik een aantal artikelen geselecteerd uit “Het Orgel”, een belangrijk orgeltijdschrift in Nederland. De artikelen relateren op de een of andere manier aan een van de deelvragen en voegen iets toe aan de interviews.

Tenslotte heb ik ook concerten en andere orgelactiviteiten bezocht; niet speciaal voor dit onderzoek, maar een aantal ervaringen kon ik natuurlijk meenemen.

Voor dit onderzoek was het van belang constant te waarheid van de verkregen informatie te testen. In hoeverre is de verkregen informatie relevant voor het onderzoek? Zegt de verkregen informatie iets over de orgelcultuur in het algemeen, of is het alleen van toepassing op die ene persoon die het schrijft of zegt? Voor dit soort vragen wist ik mij gelukkig omringt door vele medestudenten, collega's en docenten.

De echte waarheid is er denk ik niet. Iedere geïnterviewde vertelt zijn eigen waarheid en vertelt daarmee dus ook de waarheid, terwijl een andere geïnterviewde misschien het tegenovergestelde zegt. Het kan beide waarheid zijn en het kan beide zeer relevant zijn.

Het interessants is het natuurlijk om te zien welke dingen juist bij al deze verschillende mensen terugkomen. Iedereen is afzonderlijk geïnterviewd en men wist niet wat de andere geïnterviewden gezegd hadden. Naast de verschillen in persoonlijkheden en visies zijn er gelukkig ook dingen die veel genoemd werden door afzonderlijke mensen. Dat geeft eigenlijk meteen aan dat zoiets belangrijk is.

4. Samenvattingen van de interviews

In de periode oktober 2012 tot mei 2013 heb ik een aantal orgelmakers, (orgel)componisten, organisten, een adviseur en de artistiek leider van het Orgelpark geïnterviewd. Bij alle orgelmakers ben ik in de werkplaats geweest, bij een aantal componisten ben ik thuis geweest en een aantal mensen heb ik op een andere geschikte locatie geïnterviewd. Het interviewen was een zeer interessante en plezierige bezigheid voor mij. Ik heb niet alleen gegevens voor dit onderzoek kunnen verzamelen, maar heb ook interessante persoonlijkheden leren kennen, leuke contacten met mensen gekregen en veel inspiratie voor mijn persoonlijke uitvoeringspraktijk als musicus opgedaan.

Aan alle mensen die ik geïnterviewd heb, heb ik ongeveer hetzelfde gevraagd. In grote lijnen zag elk interview er zo uit:

- Wat is uw bijdrage aan de orgelcultuur?
- Waardoor wordt u geïnspireerd en/of beïnvloed?
- Wat is uw visie op de huidige Nederlandse orgelcultuur?
- Wat is uw visie op de toekomst van de Nederlandse orgelcultuur?

De precieze invulling kan per interview enigszins verschillen, maar over het algemeen was dit de opbouw.

Ik heb ervoor gekozen om de interviews (en ook de artikelen) samen te vatten. Voor dit onderzoek is het niet beslist noodzakelijk om de interviews letterlijk te transcriberen. Het gaat namelijk om de inhoud van datgene wat naar voren werd gebracht en niet zozeer om hoe het exact geformuleerd werd. Ook heb ik de interviews in een bepaald model gegoten zodat ze eenvoudiger met elkaar te vergelijken zijn. Uiteraard is de tekst van de interviews zoals deze uiteindelijk in dit onderzoeksverslag staat goedgekeurd door de betreffende geïnterviewde.

Dan volgen nu de samenvattingen van de interviews.

4.1 Interviews met orgelmakers

Interview met Henk van Eeken

Herwijnen, 23 oktober 2012

Wie en wat

Wie bent u en wat doet u?

Wat is uw bijdrage aan de Nederlandse orgelcultuur?

Wij bouwen, restaureren en onderhouden orgels. Als orgelmaker houd ik me bezig met het gehele proces van het ontwerp tot en met de klankgeving van een orgel. Er liggen zeer complexe processen tussen bijvoorbeeld het moment dat je voor het eerst in een kerk komt en het moment dat een gemeente in die kerk bij het nieuwe orgel zingt. Het begint met een idee; het orgel is de totaaloplossing, waarbij de orgelmaker architect en aannemer tegelijk is.

In de eerste plaats zie ik de orgelmaker als vakman, die alles van zijn vak weet. Als je aan mij als orgelmaker vraagt: wat doe je?, dan krijg je niet alleen een technisch verhaal, maar ook een cultuur-historisch verantwoord verhaal.

Invloeden van buitenaf

Waardoor of door wie wordt u geïnspireerd?

Elk orgel dat wij maken is anders. Hoe een orgel moet worden hangt af van de ruimte waarin het instrument moet komen te staan en waarvoor het orgel precies gebruikt moet worden. Toen we bijvoorbeeld voor Rijssen een orgel moesten maken, ben ik een keer naar een dienst geweest in de desbetreffende kerk. Ze zingen daar psalmen op hele noten. Daarvoor moest het nieuwe orgel dus geschikt zijn!

Als wij orgels ontwerpen, laten wij ons vooral inspireren door 17^e/18^e-eeuwse esthetica. Ik vind de ontwikkelingen in de 19^e eeuw en later minder interessant. Eigenlijk wordt de klank over het algemeen alleen luider. Ik vind verfijning en dynamiek juist heel belangrijk. Vóór 19^e-eeuwse orgels zijn qua klank het meest overtuigend. Daarom specialiseren wij ons daarin. Door uitgebreid historisch onderzoek proberen wij zoveel mogelijk na te gaan hoe deze goede klank ontstaat. Bij onze eigen orgels streven wij ernaar die klankkwaliteit ook te bereiken. Wij kiezen voor een 18^e-eeuws concept vanwege kwaliteit, het is voor mij een professioneel antwoord op de wensen van de opdrachtgever. Het gaat niet om onze orgels, maar om de kwaliteit van het klankconcept uit de vroege 18^e eeuw. Wij nemen die kwaliteit waar en proberen die kwaliteit in onze eigen orgels te leggen.

Soms hoor je van mensen dat historiserende orgelbouw niet vernieuwend is en een doodlopend zijspoor zou zijn. Daar ben ik het volstrekt mee oneens. Ik ben niet bezig met historiserende orgelbouw om het historiseren op zich. Nee, de orgels die ik maak zijn wel degelijk actueel. Wij verbreken echter niet de verbinding met het verleden en wij vinden tradities niet per definitie verdacht. Je hoeft alles niet opnieuw uit te vinden. Wij proberen instrumenten te maken die zo goed zijn als oud. Ons ideale instrument belichaamt een pythagoreïsch schoonheidsideaal, die je bij de historische instrumenten ook terugvindt. Ik vind dat onderdeel van mijn meesterschap. Je moet mijn orgels niet afdoen als historiserend, maar per instrument bepalen of het goede instrumenten zijn of niet. De discussie moet niet gaan over historiserend of niet, maar er moet gekeken worden naar kwaliteit.

Toen ik jong was, begonnen Gustav Leonhardt en Nikolaus Harnoncourt op te komen. Zij vertegenwoordigden samen met nog vele anderen een beweging, die probeerde muziek op een historisch verantwoorde manier, op historische instrumenten of kopieën daarvan uit te voeren. Ik

merkte hoeveel muzikale zeggingskracht deze beweging had en heb me daar in grote mate door laten inspireren.

Van Klaas Bolt heb ik veel geleerd over klankbewustzijn. Wat is goede klank? Het is interessant om erachter te komen in welke mate klankkwaliteit gewoon objectief te bepalen is. Werckmeister schrijft hier al over aan het eind van de 17^e eeuw!

Met Harald Vogel, een Duitse orgeldeskundige, werk ik veel samen. Hij adviseert namelijk regelmatig bij restauraties van historische orgels. Ik heb van Harald Vogel veel geleerd. Vogel is zeer deskundig en vervult zijn taken als adviseur met verve.

Waardoor of door wie wordt uw werk beïnvloed?

Met wie werkt u samen?

Wij hebben veel te maken met opdrachtgevers en adviseurs. Een adviseur moet de wens van de opdrachtgever op een professionele manier invullen. Een adviseur is geen orgelmaker; hij heeft daardoor vaak een gebrek aan technische kennis. Een adviseur moet zich daarom niet met mensuren en dergelijke zaken bemoeien; daarvoor is de orgelmaker verantwoordelijk. Wat hij wel moet doen, is al deze zaken in een historisch perspectief zetten. Een goed adviseur kan van een 8 en 9 maken.

Omdat wij vóór 19^e-eeuwse esthetica ontzettend belangrijk vinden, kunnen wij geen rekening houden met organisten die liever een 'romantisch' orgel willen. Wij verwachten van een goede organist dat hij of zij een professioneel antwoord kan geven op onze orgels. Of dat hij of zij professionele kritiek kan leveren, dat kan natuurlijk ook!

Ik heb weinig contact met moderne componisten. Eenvoudigweg omdat mijn idealen verschillen met hun idealen. Ze zeggen 'eigentijds' bezig te zijn. Eigentijds betekent volgens mij echter niet per definitie modern. Ik denk dat het actueel is om klassiek en modern naast elkaar te hebben. Ik vind dan ook dat veel componisten en improvisatoren vandaag de dag eenzijdig zijn: ze zijn vaak weinig met klassieke vormen en stijlen bezig. Als je het zo bekijkt, snap je ook waarom ik de orgels die wij maken actueel noem, terwijl wij ons toch vooral laten inspireren door vóór 19^e eeuwse esthetica.

Visie op de huidige Nederlandse orgelcultuur

Wat valt u op als u kijkt naar de Nederlandse orgelcultuur?

De Nederlandse orgelcultuur is heel rijk. Het is jammer dat je ziet dat veel dingen teruglopen. Er zijn steeds minder mensen die zich interesseren voor het instrument en alles wat er bij hoort. Je ziet steeds minder enthousiasme. Helaas zijn er in Nederland maar weinig adviseurs te vinden die zich helemaal goed van hun taak bewust zijn. Belangrijke geldstromen houden op.

Toekomst

Wat is uw toekomstbeeld?

Ik zie de toekomst somber in. Ik denk dat we mensen ervan bewust moeten maken wat voor bijzondere tradities wij hebben in Nederland. Het actueel houden van tradities is belangrijk! Daarmee kom je verder.

Interview met Jan Koelewijn en Hans Reil

29 oktober 2012, Heerde

Wie en wat

Wie bent u en wat doet u?

Wat is uw bijdrage aan de Nederlandse orgelcultuur?

Als orgelmakers maken wij muziekinstrumenten. Ook restaureren wij historische instrumenten. Daarbij voelen wij het als onze verantwoordelijkheid om de bijzondere orgelhistorie aan de volgende generaties door te geven. Orgelmaker is een prachtig vak. Wij genieten van de instrumenten en van de muziek. Als je ons bedrijf een 'fabriek' noemt, voelen wij ons beledigd! Wij ontwikkelen ons nog steeds door, dat zie je ook in de grootte van het bedrijf maar dat is geen doel. Ons bedrijf bestaat nu uit 30 man.

Invloeden van buitenaf

Waarvoor of door wie wordt u geïnspireerd?

Waarvoor of door wie wordt uw werk beïnvloed?

Ons werk wordt beïnvloed door de bestaande instrumenten zelf. Wij hebben van oudsher onze wortels liggen in de instrumenten uit de 17^e en 18^e eeuw maar worden ook beïnvloed door orgels uit latere tijden. Wij luisteren ook graag naar organisten en componisten. Wij praten veel met organisten. Onze visie is er een die zich nog steeds doorontwikkeld. Wij letten op de actualiteit en wij willen samen met anderen dingen bespreken. Alle orgels die er zijn en alle dingen die er om ons heen gebeuren: wij anticiperen er zoveel mogelijk op. Wij houden ons ook goed op de hoogte van de orgelliteratuur.

Wij bouwen nu een huisorgel voor iemand uit Japan. Ze wilden graag een zwelkastje. Normaal doen we dat niet. Maar deze opdrachtgever vroeg er specifiek om. En als we de Reilkwaliteit kunnen bewaren, waarom niet? Wij doen bij ieder orgel steeds weer een zoektocht. Daarmee werken wij ook constant aan onze visie. We houden altijd goed in de gaten op welk punt we de Reilkwaliteit kwijt beginnen te raken. Die eigen kwaliteit moet altijd herkenbaar zijn. Maar verder wij vinden wel dat er veel dingen mogelijk moeten zijn. Voorwaarde is altijd wel dat je elk concept wat je hanteert moet beheersen. Dat vergt vaak jarenlange studie. Je moet daarbij altijd open staan voor dingen die je niet gewend bent en kijken wat voor nieuwe mogelijkheden dat brengt.

Veel keuzes die wij maken hebben ook ermee te maken dat het orgel vaak geschikt moet zijn voor gebruik in de kerkdienst. Maar wat we ook doen, kwaliteit staat voorop bij ons. Veel handwerk, vakmanschap, historisch onderzoek, oog voor tradities en ontwikkeling. Wij vinden dat echt iets voor een 21^e eeuwse bedrijf, dus wel degelijk eigentijds.

Met wie werkt u samen?

Samenwerken en discussiëren vinden wij zeer belangrijke zaken in ons bedrijf.

We hebben vaak te maken met een adviseur. Die is belangrijk als klankbord. Een adviseur staat tussen de opdrachtgever en de maker in en is onafhankelijk. Bij het maken van een orgel is het belangrijk om je af te vragen waar het orgel voor gebruikt moet worden. Bij het restaureren is het ook belangrijk om te onderzoeken hoe het orgel bedoeld is. Daarvoor moet je veel kennis over de orgelbouwgeschiedenis hebben. Dingen 'verbeteren' is gevaarlijk: wordt het daardoor echt beter en doe je het originele concept geen tekort? Daarvoor zijn discussies met een goede adviseur heel belangrijk. Het is goed om met mensen buiten ons bedrijf samen te werken. Soms ben je heel druk met je eigen werk bezig; dan is het heel goed dat er af en toe een ander met een frisse blik naar kijkt. Wij verwachten van een adviseur daarom wel veel stijl-kennis en ook enige technische kennis. Tegelijk moet hij de ruimte laten aan de orgelmaker. Het gaat erom dat er open gesprekken zijn. Daarnaast moet de adviseur een goed netwerk hebben, zodat hij dingen in perspectief kan zetten en met elkaar kan vergelijken.

Visie op de huidige Nederlandse orgelcultuur

Wat valt u op als u kijkt naar de Nederlandse orgelcultuur?

In de 18^e eeuw volgden orgelmakers het werk van de componisten. Nu is dat niet meer zo. Dat is jammer, wij zouden graag vaker met componisten willen spreken en ons door hen laten inspireren. Nu is het eigenlijk andersom: componisten passen meestal hun werk aan de orgels aan.

Verder zie je dat mensen die tegenwoordig een klavierinstrument bespelen vaak gespecialiseerd zijn in één instrument, bijvoorbeeld orgel of piano. Vroeger speelden klavierspelers alle klavierinstrumenten door elkaar. Dat spreekt ons meer aan: wij halen onze inspiratie ook uit andere instrumenten. Organisten moeten vaak nog leren hoe ze moeten luisteren. Niet zomaar zeggen: zo moet het klinken, maar: is het echt mooi of niet?

Tegenwoordig is het vaak zo dat bij restauraties zaken uit verschillende periodes gehandhaafd blijven, in plaats van dat een orgel helemaal naar de originele staat teruggebracht wordt. Dat is nieuw. Als je dat goed doet kun je de goede dingen uit alle periodes halen. Vaak is het zelfs vaak zo dat de mooiste orgels die we nu hebben instrumenten zijn die veel latere wijzigingen bevatten!

Toekomst

Wat is uw toekomstbeeld?

Voor ons werk hebben wij enthousiaste input van organisten nodig. Dat moeten organisten altijd blijven doen! Wij zijn ambitieus; voor zoiets bijzonders moet er toekomst zijn en blijven in restauratie en nieuwbouw. Wij hebben iets in handen wat veel te zeggen heeft. Enthousiasme is er nog steeds; wij blijven op zoek naar die twinkeling. Dat moeten we laten zien. Die oude kwaliteit van al die historische instrumenten, daar moet je ook je pet voor blijven afnemen. Die kennis ook mede gebruiken in nieuwe instrumenten. Er gebeurt in Nederland veel rond het orgel; dat moet voortgezet worden. Mensen moeten zich door al deze rijkdom laten inspireren om zo de wil te krijgen verder te gaan!

Interview met Jan Veldkamp

1 november 2012, Zuidwolde

Wie en wat

Wie bent u en wat doet u?

Wat is uw bijdrage aan de Nederlandse orgelcultuur?

Als orgelmakers maken, restaureren of onderhouden wij instrumenten voor kerken. Zelf ben ik geen organist in een kerk, maar ik heb wel veel interesse voor orgelmuziek en kan wel wat spelen om de klank te beoordelen tijdens mijn werk. Ik kijk altijd veel naar orgels en ik wordt gegrepen door de klank. Het mooiste vind ik dat organisten zichzelf kunnen overstijgen door de klank van een orgel. Verder kan ik ook heel erg genieten van gemeentezang; natuurlijk iets waarbij een orgel van oorsprong een belangrijke rol speelt.

Invloeden van buitenaf

Waardoor of door wie wordt u geïnspireerd?

Waardoor of door wie wordt uw werk beïnvloed?

Wij nemen oude instrumenten als voorbeeld. Daar laten wij ons door inspireren. Ook luister ik vaak naar ensembles, bijvoorbeeld een blokfluitensemble of een strijkkwartet. Er zijn veel overeenkomsten tussen een orgel en een instrumentaal ensemble. Het is interessant om te horen hoe bij een goede intonatie en aanspraak de partijen mooi samenvallen. Bij een orgel streef ik dat ook na. Je bent altijd bezig met levend materiaal.

Wij laten ons ook inspireren door architectuur. Hoe ziet het kerkgebouw eruit? Hoe staat het orgel in de ruimte van het kerkgebouw? Je moet je altijd verdiepen in stijlen. Dan krijg je een stijlvol en eigentijds resultaat.

Mijn eerste leermeester was orgelmaker Reil. Die was vooral georiënteerd op barokorgels. Later heb ik zelf een groeiproces doorgemaakt. Ik sta nu ook open voor andere stijlen. In elke tijdperiode zijn er mooie orgels gemaakt. Elk orgel heeft zijn eigen stijl en vraagt om een eigen techniek, daar laat ik

me door inspireren.

Vroeger had ik bij de bouw van een nieuw orgel een sterke voorkeur voor de orgels van Freytag . Nu ben ik daar wel wat lossier in en kijk/ luister ik ook meer naar andere stijlen. Wij houden veel rekening met de wensen van de klant. Samen zoeken we naar het meest optimale voor het gebruik ter plaatse. Helaas zijn we wel vaak gebonden aan een bepaald budget. Dat bepaalt ook veel keuzes.

Met wie werkt u samen?

Wij werken veel samen met andere orgelmakers. De collegialiteit tussen orgelmakers in Nederland is prima. We kunnen bijvoorbeeld gemakkelijk gegevens van Reil en Flentrop krijgen. Orgelmakers als Van der Putten en Flentrop hebben ons in het verleden goed geholpen bij bepaalde projecten toen onze planning te vol zat. Wij doen ook wel eens iets voor Bakker en Timmenga, de orgelmaker in Leeuwarden. Als we iets voor anderen doen, doen we het wel op hun manier; we passen ons dan aan.

Wij werken graag met een adviseur. Een adviseur kan belangrijk voorwerk doen. De adviseur zet op een rij wat de klant wil. Hij komt ook regelmatig luisteren in onze werkplaats. Soms ben je als orgelmaker zo gefocust op je werk, dat het heel verfrissend kan zijn als er even iemand van buitenaf met overzicht langskomt. Verder is een goede adviseur zeer stijlbewust. Hij moet weten welke materialen je bij welk type orgel moet gebruiken, bijvoorbeeld.

Visie op de huidige Nederlandse orgelcultuur

Wat valt u op als u kijkt naar de Nederlandse orgelcultuur?

Tegenwoordig is de Nederlandse orgelcultuur vooral aan het kijken naar het verleden. We halen het beste uit het verleden naar boven en gebruiken dat voor ons eigen werk. De z.g. neobarok was nog vernieuwend; die beweging zette zich ergens tegen af en gebruikte nieuwe technieken. Vanaf de jaren '70 is dat niet meer zo; vanaf dan laat men zich bijna alleen inspireren door vroegere stijlen. Vroeger volgde de orgelbouw de ontwikkelingen in de orkesten. De orkestinstrumenten uit de desbetreffende tijd werden nagebootst.

Het is jammer dat orgelmakers weinig inspiratie vanuit componisten krijgen. Ook zijn veel organisten vaak te tam en staan ze niet open voor moderne dingen. Je ziet bijvoorbeeld een repertoire verschuiven in de kerkdiensten. Er komt meer opwekking op. Moeten we onze orgels daar niet aan aanpassen?

Toekomst

Wat is uw toekomstbeeld?

Je merkt duidelijk dat de orgelbouw terugloopt. In de krant las ik laatst dat er in Nederland wel een kerk per week sluit. We moeten goed nadenken over hoe we daar als orgelcultuur op reageren. Moet het orgel wel alleen als kerkelijk instrument blijven fungeren? Of moeten we het uit de kerk halen? We moeten elkaar blijven inspireren. Wel blijf ik vol goede moed. De Nederlandse orgelcultuur is zo bijzonder, dat verdwijnt niet zomaar.

Interview met Rijk van Vulpen

6 november 2012, Utrecht

Wie en wat

Wie bent u en wat doet u?

Wat is uw bijdrage aan de Nederlandse orgelcultuur?

Als orgelmakers gebruiken wij natuurproducten. Dat zijn levende producten, ze werken en veranderen. In de jaren '50 werden nog veel kunstproducten in de orgelbouw gebruikt. Vanaf de jaren '70 gebruiken we weer veel natuurproducten, zoals dit ook bij historische instrumenten het geval is. De klank is beter als je hout en andere natuurlijke producten gebruikt. Bovendien hebben

kunstproducten een korter leven.

Mijn passie is om het maximale uit deze natuurlijke producten te halen. Als je een orgel maakt, maak je echt een artistiek product. Het product heeft een technische kant en een muzikale kant. Dat is bij meer instrumenten zo, maar ik vind het orgel het meest boeiende instrument. Het is een complex instrument, complexer dan veel andere instrumenten. Bij mijn passie voor het maken van orgels hoort ook dat wij alles zelf maken, in ons eigen bedrijf. We bestellen zo min mogelijk.

Bij het werk van orgelmaker komen veel disciplines kijken. Soms moet je een historisch orgel restaureren, soms moet je een nieuw orgel maken en soms moet je een bestaand orgel onderhouden. Wij zijn altijd op zoek naar hoe we er het beste uit kunnen halen. Zelfs het orgelstemmen doen wij met de grootste zorg. Er komt meer bij kijken dan je in eerste instantie zou denken. Pijpen kunnen elkaar bijvoorbeeld onderling beïnvloeden. En je hebt steeds vaker te maken met een verwarming in de kerk. Wij stemmen dan ook niet alleen het orgel, wij geven ook adviezen over wat voor het orgel de beste omstandigheden in de kerk zijn.

Invloeden van buitenaf

Waardoor of door wie wordt u geïnspireerd?

Waardoor of door wie wordt uw werk beïnvloed?

Wij laten ons veel inspireren door de oude meesters en we onderzoeken waarom deze oude meesters bepaalde dingen op een bepaalde manier deden. Wij vinden architectuur ook een belangrijke inspiratiebron. We zoeken naar eigentijdse vormen.

Bij restauratie doen wij altijd goed onderzoek naar het instrument. We analyseren alles zo nauwkeurig mogelijk en passen onze werkwijze daar op aan.

In ons bedrijf zie je tegenwoordig een historiserende beweging. Wij streven naar een midden-Hollandse klank, zoals we die vinden in de historische orgels van Duyschot en Bätz. We maken echter geen slaafse kopieën. Maar de belangrijkste kenmerken van deze orgels, namelijk zangrijkheid en draagkracht, dat proberen we ook in onze orgels te leggen. Daarbij is de aanspraak van de pijpen ontzettend belangrijk. Het orgel moet een natuurlijk aanzet krijgen.

Met wie werkt u samen?

Op artistiek niveau moeten wij bij ons werk rekening houden met adviseurs, organisten en kerkbesturen. Als je mag samenwerken met mensen die veel ervaring en een behoorlijk artistiek niveau hebben, dan is één plus één drie. Helaas is dat niet altijd zo. Dan moet je sterk in je schoenen staan, om ondanks meningsverschillen toch een goede kwaliteit te bereiken. Je moet goed kunnen beargumenteren.

De orgelmakers in Nederland onderling hebben goede contacten. We wisselen regelmatig gegevens, zoals meetlijsten, met elkaar uit, en we bekijken en beluisteren elkaars werk.

Visie op de huidige Nederlandse orgelcultuur

Wat valt u op als u kijkt naar de Nederlandse orgelcultuur?

Wat ik jammer vind is dat er na het opvragen van offertes altijd het eerste naar de prijs wordt gekeken. Is het goedkoopste wel altijd het beste? Wij doen dingen soms wat duurder, omdat wij echt vinden dat het daardoor beter wordt. Eigenlijk zou de taak van de adviseur dan moeten zijn om de opdrachtgever duidelijk te maken dat het soms beter kan zijn om een iets duurdere optie te kiezen, als dat een beter en duurzamer resultaat oplevert. Maar dan moet je wel een objectieve adviseur hebben van een behoorlijk niveau. Helaas valt dat in de praktijk tegen. De meeste adviseurs zijn muzikaal gezien wel ok, maar qua technische kennis hebben ze vaak wat minder te bieden. Je moet als adviseur de routes gelopen hebben en niet zomaar vallen voor orgelmakers met leuke verhalen. Objectiviteit, dat is het belangrijkste. Maar juist omdat je in de orgelwereld veel te maken hebt met

passie en emotie is de objectiviteit soms lastig te bewaren.

Het hoofddoel van een orgel is het begeleiden van de gemeentezang. Een orgel moet daar in principe altijd geschikt voor zijn. Moderne orgelcomponisten zijn vaak met hele andere dingen bezig. Daardoor komen wij niet zoveel met dit soort componisten in aanraking. Misschien zou je wel eens samen een experiment in een concertzaal kunnen doen, maar voor kerkorgels blijft het begeleiden van de gemeentezang gewoon toch de belangrijkste functie.

Ik vind dat de huidige orgelcultuur soms een beetje een ondergeschoven kind is. De overheid neemt door de vele bezuinigingen op cultureel gebied haar verantwoordelijkheden tegenwoordig onvoldoende. Ik vind dat onbehoorlijk bestuur. Als je orgels op de monumentenlijst zet, dan moet je er ook goed voor zorgen. Zou het met de teruggang van de religie te maken kunnen hebben? Dat zou geen criterium moeten zijn! De orgelcultuur is wel afhankelijk van de overheid. De overheid gooit nu in feite eigen cultuur weg.

Toekomst

Wat is uw toekomstbeeld?

Ik denk dat orgelmakers het in de toekomst wel eens moeilijk kunnen gaan krijgen. Er blijft altijd wel markt voor orgelmakers, maar die markt krimpt wel. Van essentieel belang is dat je dat kenbaar maakt aan de overheid. De overheid moet wakker worden: als deze cultuur verdwijnt, krijg je het niet zomaar weer terug! Alle kennis die inmiddels is opgebouwd in de orgelwereld moet niet ongebruikt gelaten worden. Dat zou zonde zijn.

Interview met Erik Winkel

Zaandam, 8 november 2012

Wie en wat

Wie bent u en wat doet u? Wat is uw bijdrage aan de Nederlandse orgelcultuur?

Ik ben orgelmaker. Het werk als orgelmaker bestaat uit drie hoofdpunten: nieuwbouw, restauratie en onderhoud. Met nieuwbouw willen we de orgelbouwkunst levend houden, met restauratie historische orgels zo mooi en getrouw mogelijk tot klinken brengen en bij onderhoud zorgen wij ervoor dat orgels in zo goed mogelijke conditie zijn.

Invloeden van buitenaf

Waardoor of door wie wordt u geïnspireerd?

Waardoor of door wie wordt uw werk beïnvloed?

Als je geen inspiratie hebt, krijg je nooit een opdracht. Je moet je dus door veel dingen laten inspireren.

In de orgelbouw laten we ons tegenwoordig vooral inspirerend door oude instrumenten die vroeger gemaakt zijn. In ons bedrijf zie je die ontwikkeling ook. Wij doen dat, omdat we vinden dat we met het toepassen van klassieke orgelbouw tot een logisch geheel komen met logische verhoudingen. Dat heeft te maken met voortschrijdend inzicht. Vroeger hebben wij ons ook af en toe flink vergist, omdat we bepaalde dingen die we nu weten toen nog niet wisten.

De ontwikkeling terug naar historische orgelbouw begon in de jaren 1920 met de aanpassing van de disposities van de orgels. Verder veranderde er nog niets. Later werd ook aan de intonatie van de orgels gewerkt volgens historische principes. In de jaren 40-50 werd op de mechanische tractuur gefocust. Ten slotte ging hetzelfde in de jaren '70 ook gelden voor de windvoorziening en historische temperaturen. En de ontwikkeling is eigenlijk nog steeds niet compleet. We bouwen er nog steeds op voort. In ons bedrijf hanteren wij nu historische materialen en historische productieprocessen. Dat is de meest recente stap in die ontwikkeling. We leggen ook historische stemmingen in orgels. Wat is nu de volgende stap? Ik denk dat we nu wel op een hoogtepunt van deze ontwikkeling zijn

aanbeland. Als je ziet wat voor instrument we op dit moment voor Hamburg kunnen maken, dat is gewoon top!

Wij laten ons vaak inspireren door de specifieke historische orgels die wij restaureren. Vaak zie je dat het laatst gerestaureerde orgel op de een of andere manier resoneert in het eerstvolgende nieuwe orgel. Wat je in handen hebt gehad aan historisch materiaal, dat inspireert. (Of je leert natuurlijk hoe het niet moet, dat kan ook.)

De ruimte waarin een orgel staat beïnvloedt ook de klank van een orgel. Hoe de ruimte klinkt, maar ook wat er zich in de ruimte bevindt is bepalend voor hoe het orgel eruit moet komen te zien en hoe het moet klinken.

De opdrachtgever heeft een bepalende rol. Wij maken niet altijd precies waar wij in eerste instantie aan zaten te denken, want de wensen van de opdrachtgever spelen een grote rol. Wij hebben bijvoorbeeld nog nooit een orgel met elektrische speeltafel gemaakt; dat zijn in principe dingen die wij niet voor ogen hebben, maar er wordt vaak gevraagd naar orgel met een zwelwerk, waar wij liever een bovenwerk zouden bouwen. Daar luisteren we dan uiteindelijk toch naar de organist die het orgel op een bepaalde manier wil of moet gebruiken.

Daar staat tegenover dat wij natuurlijk goed hebben nagedacht over wat we zelf willen en we proberen andere mensen daar natuurlijk zoveel mogelijk van te overtuigen. Je moet de wensen van de klant professioneel beantwoorden en niet klakkeloos overnemen. Wij denken kritisch, maar betrokken met de klant mee.

Bepaalde problemen of beperkingen kunnen ook een inspiratiebron zijn. Je wordt dan uitgedaagd om op zoek te gaan naar creatieve oplossingen. Dat vind ik trouwens ook het nadeel van een setzer: je haalt een probleem weg en dus ook inspiratie.

Wij laten ons ook veel inspireren door andere mensen die iets te vertellen hebben. Wij praten met iedereen; mensen met mooie ideeën inspireren ons. We gaan ook veel op reis: we bekijken orgels en gebouwen; we staan open voor de wereld om ons heen.

Met wie werkt u samen?

Wij werken samen met leveranciers. We laten het smeedwerk door een goede smid hier in de buurt doen. Het hout en metaal halen wij uit Duitsland. Wij besteden schilderwerk en houtsnijwerk soms ook uit.

Soms werken we ook samen met andere orgelmakers, bijvoorbeeld als wij of een collega zoveel werk hebben dat we het niet op tijd af dreigen te krijgen. Onze pijpmakers hebben bijvoorbeeld onlangs een open 32 voet gemaakt in de werkplaats van Stinkens, omdat onze werkplaats daarvoor gewoon niet lang genoeg is. En we hebben met het leren op zand gieten waardevolle tips van Winold van der Putten gekregen.

Adviseurs spelen een belangrijke rol als het gaat om procesbegeleiding. Zij weten als het goed is wat gebruikelijk is in de orgelbouw van nu en van vroeger en kunnen deze zaken herkennen. De opdrachtgevers zijn meestal onervaren. De adviseur zorgt voor expertise bij de opdrachtgever. Klanten moeten goed geïnformeerd zijn. De adviseur kan er voor zorgen dat de opdrachtgever met goede vragen kan komen. Dat komt de kwaliteit ten goede.

Visie op de huidige Nederlandse orgelcultuur

Wat valt u op als u kijkt naar de Nederlandse orgelcultuur?

Ik ben er erg voor om samen te werken met andere orgelmakers. Helaas werkt het in de praktijk niet altijd zo. Veel orgelmakers houden hun eigen dingen geheim en er wordt relatief weinig informatie gedeeld met elkaar. Het is toch veel vruchtbaarder om samen te werken en aan collega's te vragen of

ze nog tips hebben? Gelukkig heeft Flentrop een breed internationaal netwerk en zijn we niet alleen afhankelijk van Nederland.

Een probleem met adviseurs in Nederland is dat ze teveel een technische rol op zich nemen. Ze schrijven bijvoorbeeld plannen of bestekken die niet deugen vanwege een gebrek aan technische kennis. De beste adviseur weet wat hij niet weet.

Met hedendaagse componisten is er geen bijzondere link, zoals dat rond bijvoorbeeld Cavallé-Coll wel het geval was. Zij schrijven wel nieuwe dingen, maar stellen geen nieuwe eisen aan het orgel. Ze laten ons niet weten dat ze iets nieuws met de klank zouden willen. Ze gaan meestal alleen op zoek naar gekke dingen die je met bestaande orgels kunt doen, zoals de ventilator uitzetten, of een registerknop half open trekken. Met dat laatste heeft Kirsten Gramlich overigens onlangs in Amsterdam Westerkerk een prachtige improvisatie gegeven, waarbij ze van een heel zacht piepje langzaam het volle werk opentrok.

Toekomst

Wat is uw toekomstbeeld?

Ik heb geen flauw idee hoe de orgelcultuur in Nederland zich verder zal ontwikkelen. Flentrop werkt in ieder geval wel veel in het buitenland tegenwoordig. Je ziet in Nederland verschillende ontwikkelingen. Steeds vaker zie je dat er vraag komt naar dingen waar we in de jaren '30 al mee gestopt zijn; elektrisch aangestuurde dingen bijvoorbeeld. Sommige adviseurs lijken daar totaal geen moeite mee te hebben. Dat zijn stappen achteruit in de ontwikkeling van de orgelbouw.

Tegelijk zie je ook nog steeds dat het niveau toeneemt: het orgel dat wij in Hamburg maken is weer een nieuw hoogtepunt. En nog steeds doen we nieuwe ontdekkingen over pijpen gieten en metingen van pijpen.

We moeten samenwerken, informatie delen en elkaar blijven inspireren in de toekomst!

Interview met Peter en Jan van den Heuvel

Dordrecht, 12 november 2012

Wie en wat

Wie bent u en wat doet u?

Wat is uw bijdrage aan de Nederlandse orgelcultuur?

Het mooie van het werk van een orgelmaker is dat je iets vanaf de grond creëert dat uitgroeit tot het grootste instrument dat er is! Belangrijk bij ons werk is onze kerkelijke achtergrond; wij maken instrumenten die in dienst staan van kerkmuziek.

Invloeden van buitenaf

Waardoor of door wie wordt u geïnspireerd?

Waardoor of door wie wordt uw werk beïnvloed?

De klant is onze belangrijkste inspiratiebron. Wat wil de klant? Wij hebben vooral veel affiniteit met symfonische orgels. In die gedachtewereld zijn wij helemaal thuis. Als een klant bepaalde wensen heeft, zullen wij die transformeren naar onze eigen gedachtewereld. Dat doen we op verantwoorde wijze. De klant heeft bepaalde wensen en die zetten wij om naar een orgel met goede windvoorziening en een goede techniek. Wij houden natuurlijk rekening met organisten en adviseurs. Maar hoofdzaak is dat de klant blij is. In dat opzicht is de adviseur minder belangrijk voor ons dan de klant. Als je een goede adviseur hebt, maar een slechte orgelmaker, is je resultaat alsnog slecht. Maar als je een goede orgelmaker hebt, is een adviseur bijna niet nodig. Een adviseur moet de opdrachtgever aanvoelen, maar niet zijn mening opdringen.

Wij laten ons vooral inspireren door het werk van Cavallé Coll. De Franse-symfonische stijl, dus. Wij maken geen Cavallé Coll-kopieën. Ieder orgel heeft zijn eigen historie. Maar wij analyseren wel

nauwkeurig wat Cavaillé Coll heeft gedaan en waarom. Wij hebben veel van het werk van Cavaillé Coll opgemeten en we hebben dus veel gegevens. Die gegevens zetten wij om naar onze eigen situatie en onze eigen tijd.

Het gebouw en de akoestiek zijn ook belangrijke inspiratiebronnen. Veel hangt daarvan af. Soms maken we een orgel voor een concertgebouw. Dat is heel anders dan een orgel voor een kerk. Wat ook nog uitmaakt is hoe de kerk gebruikt wordt en welk kerkgenootschap er kerkt.

Als wij restaureren of onderhouden hebben wij respect voor de bestaande situatie. De orgels moeten de orgels blijven die ze zijn, wij veranderen dat niet. Je moet een bepaalde visie die men in een bepaalde periode had respecteren en overeind houden. Wij bouwen een orgel dan niet om naar een Van den Heuvel orgel. Wel verbeteren wij slecht functionerende dingen, die de oorspronkelijke orgelmaker om wat voor redenen dan ook heeft gemaakt. Dat een orgel historisch is wil niet zeggen dat alles aan dat orgel goed is. Soms moet je rare dingen eruit halen.

Wij hebben veel contact met componisten. Zij geven ons ideeën. Wij luisteren daar goed naar. Goede componisten hebben vaak een brede visie, omdat ze niet alleen in de orgelwereld actief zijn. Ze denken vaak meer orkestraal. Dat orkestrale willen wij ook graag in onze orgels terug laten komen. Wij willen niet alleen op de orgelwereld gericht zijn en in onze denkwereld gaan wij niet terug naar oude orgels, maar wij nemen symfonische orkesten als voorbeeld.

Ons werk wordt beïnvloed door muziek, architectuur en kunst. Soms krijg je hele goede ideeën als je je laat inspireren door andere kunststromingen. Die inspiratie kun je zo toepassen in de orgelbouw. Wij luisteren veel naar symfonische muziek. Je moet niet alleen orgels horen. Veel mensen in de orgelwereld denken zo smal. Je moet meer naar orkesten luisteren; wat gebeurt daar allemaal?

Met wie werkt u samen?

Elektronische onderdelen van een pijporgel, zoals setzers, besteden wij uit. Wij werken eerst onze eigen ideeën uit en dragen die dan aan. Al onze pijpen laten wij door Stinkens maken. Wij hebben geen eigen pijpenmakerij. Wij leveren alle informatie zeer gedetailleerd aan en de pijpen worden dan precies zo gemaakt zoals wij dat hebben opgegeven. Wij intoneren het pijpwerk wel zelf.

Visie op de huidige Nederlandse orgelcultuur

Wat valt u op als u kijkt naar de Nederlandse orgelcultuur?

Wij hebben helaas niet zoveel contact met collega's uit Nederland. Wij zijn in 1979 uit de Vereniging van Orgelbouwers in Nederland (VON) gezet, omdat wij ons niet aan de onderlinge (prijs)afspraken hielden. Maar uiteindelijk wij werken voor de opdrachtgever en niet voor de VON. Dat vinden wij het belangrijkste. Helaas is de Nederlandse orgelwereld niet helemaal objectief. Soms kun je bij een nieuwe opdracht van te voren al voorspellen welke orgelmaker hem gaat krijgen. Er is vaak sprake van vriendjespolitiek. Dat is niet goed. Wij werken gelukkig veel in het buitenland. In het buitenland gaan orgelmakers veel collegialer met elkaar om; dat bevalt ons zeer goed.

Toekomst

Wat is uw toekomstbeeld?

Wij merken dat het economisch wat minder gaat. Opdrachtgevers hebben vaak meer tijd nodig om te beslissen. Orgelmakers verdwijnen en het kerkbezoek loopt terug. Ook de jeugd haakt af. Wat we dus moeten doen is opvallen! We moeten niet terug naar de trekschuit, maar vooruit denken. We moeten met kwaliteit werken en een degelijk niveau ontwikkelen. We moeten vernieuwend en verfrissend zijn. Op die manier moeten we mensen pakken die minder met orgel hebben.

4.2 Interviews met componisten

Interview met Ad Wammes

Harmelen, 23 oktober 2012

Wie en wat

Wie bent u en wat doet u?

Als jochie van elf wist ik al wat ik wilde worden: musicus! Uiteindelijk ben ik ben componist geworden. En componeren is nog steeds wat ik het liefste doe. Ik heb compositie gestudeerd bij Ton de Leeuw, Theo Loevendie en Klaas de Vries, piano bij Edith Lateiner-Grosz en elektronische muziek bij Ton Bruynèl. Na mijn studie zocht ik mijn weg in de zogenaamde toegepaste muziek. Er volgden onder andere 5 Sesamstraat LP's en tussen 1986 en 2002 veertig producties voor TeleacNOT. In 2002 moest TeleacNOT bezuinigen. Geld voor speciaal gecomponeerde muziek was er niet meer, daardoor viel deze werkgever voor mij helaas weg. Ik ben toen meer pianoles gaan geven om in mijn onderhoud (en dat van mijn familieleden) te kunnen voorzien.

In 2005 opende ik mijn eerste website www.adwammes.nl met de bedoeling de pianomuziek te verkopen die ik speciaal voor dit doel had gecomponeerd. De verkoop van die pianoboekjes viel een beetje tegen (gelukkig later uitgegeven door De Haske), maar het ook op de site gezette "Miroir" liep als een trein.

Wat is uw bijdrage aan de Nederlandse orgelcultuur?

Mijn eerste orgelwerk was voor het Eindexamen Orgel van mijn vrouw Inge Westra.

Mijn tweede werk voor orgel componeerde ik in 1989 ter gelegenheid van de inauguratie van Stephen Taylor als organist van de Nicolaikerk in Utrecht. Het in 2007 door Boosey & Hawkes opnieuw uitgebrachte "Miroir" betekende mijn internationale doorbraak als componist. Het wordt over de hele wereld gespeeld door toporganisten als Thomas Trotter, John Scott en Kevin Bowyer en verscheen inmiddels 10 keer op CD. Daarop volgden opdrachten vanuit Noorwegen (Aqua Messe) en Engeland (Orgelbüchlein project). Uit eigen land volgde de opdracht voor het schrijven van het verplichte werk voor de 2e ronde van het 1e Internationale Orgelconcours Breda. In 2012 publiceerde Boosey & Hawkes een nieuw werk voor orgel "Ride in a High-Speed Train" en een heruitgave van Toccata Chromatica. Via de site www.compositiecadeau.nl maakte ik een orgelcompositie voor Anna Buijze die in juni afstudeert aan het conservatorium in Groningen. Daarnaast maak ik voor de Stichting Het Orgelpark te Amsterdam draaiorgelboeken van nieuwe of bestaande composities van collega-componisten. Daar heb ik de juiste software voor. Het is een heel precies werkje.

Invloeden van buitenaf

Waardoor of door wie wordt u geïnspireerd?

In het verleden ben ik veel beïnvloed door de alternatieve popmuziek zoals die gebracht werd door groepen als Yes, Gentle Giant, Bruford en King Crimson.

Op het conservatorium leerde ik de muziek van Debussy, Ravel, Bartok en Stravinsky kennen die mij zeer aansprak. In mijn muziek probeer ik 'The best of both worlds' te combineren.

Tegenwoordig ben ik vooral gecharmeerd van Nynke Laverman, Björk en Zulya (inderdaad: alle drie dames!)

Met de hedendaagse gecomponeerde muziek heb ik veel minder. Volgens mij is het helemaal fout gegaan met de introductie van het twaalftoonssysteem. De daarop volgende seriële periode maakte het alleen maar erger. Gekozen werd voor de schoonheid van de getallen, maar men verloor het oor voor datgene dat klonk. Positieve uitzonderingen zijn voor mij componisten zoals Arvo Pärt, Eric Whitacre, Jacob ter Veldhuis en (hoop voor de toekomst) Joey Roukens.

Als ik een compositie schrijf, laat ik mij altijd inspireren door het betreffende instrument. In het geval van een orgelcompositie ga ik naar de kerk, probeer het orgel uit en laat het me voorspelen, zodat ik het in de ruimte kan beluisteren.

Met wie werkt u samen?

Als maker van een draaiorgelboek ben je ook verantwoordelijk voor de frasering en articulatie, dat doet een draaiorgel natuurlijk niet vanzelf. Er komt dus ook een stukje interpretatie bij kijken. Ik overleg daarom veel met de componisten van de werken die ik transcribeer. Verder luister ik graag naar tips die uitvoerende organisten mij geven, als ik mij laat inspireren voor een nieuw orgelwerk.

Visie op de huidige Nederlandse orgelcultuur

Wat valt u op als u kijkt naar de Nederlandse orgelcultuur?

Vroeger viel het mij op dat organisten vaak moeite hebben met ritmiek. Articulatie en timing gingen vaak ten koste van de ritmiek. Bij het spelen van syncopes verloor men gauw het gevoel voor de puls. Tegenwoordig is dat beter. Voor de tweede ronde van het 1^e Internationale orgelconcours van Breda schreef ik "Play it cool!" speciaal met het doel om die "puls-vastheid" te testen. Ik moet zeggen: Het resultaat viel mij niet tegen!

Toekomst

Wat is uw toekomstbeeld?

Voor de kathedraal van Uppsala ga ik een stuk schrijven voor koor en orgel op tekst van Dante . En voor het Hollands Vocaal Ensemble een werk voor koor en piano op tekst van Housman. Ook heb ik vanuit de hele wereld aanvragen voor nieuwe composities (vooral voor orgel solo en orgel in combinatie met andere instrumenten) In september ga ik hiervoor een stipendium aanvragen bij Het Fonds voor de Podiumkunsten.

Onlangs heb ik ook een nieuwe site ontwikkeld: www.compositiecadeau.nl.

Via deze site kunnen particulieren een compositie aan iemand cadeau doen, die speciaal aan hem of haar wordt opgedragen. De kosten zijn afhankelijk van de lengte en de bezetting. Op die manier hoop ik meer nieuwe opdrachten binnen te krijgen.

Interview met Daan Manneke

6 november 2012, Breda

Wie en wat

Wie bent u en wat doet u?

Wat is uw bijdrage aan de Nederlandse orgelcultuur?

Ik componeer niet alleen voor orgel maar voor een breed spectrum. Ik ben wel organist geweest vroeger, maar dat werd later minder. Voor mij is componeren vorm en inhoud geven aan het leven. Componeren is het centrum van mijn leven. Ik probeer niet egocentrisch te werken, ik zet mijzelf niet in het middelpunt, maar de compositie staat centraal. Ook als ik een kamerkoor dirigeer, staat alles in dienst van de compositie en niet zozeer in dienst van mij als dirigent of van het publiek.

Ik maak geen "emotionele" muziek, maar wel boeiende muziek. Het Postmodernisme vind ik niet zo'n interessante tijd. Ik ben niet huilerig aangelegd, maar meer intellectueel. Vroeger, in de oude muziek, had je veel compositieregels. Als je je daaraan hield schreef je eigenlijk per definitie goede muziek. Je persoonlijkheid als componist bleek toen uit de omgang met die regels. Dat spreekt mij aan. Voor mij is componeren onromantisch en niet-egocentrisch, eerder rationeel. Ik streef ernaar om het materiaal goed in te richten en de materie van een goed patroon te voorzien. Het gaat mij

erom dat je je materiaal goed kunt gebruiken en organiseren. Daarmee bereik je kwaliteit. Vroeger gebruikte ik veel getallenreeksen en schema's bij het componeren. Nu heb ik heel veel ervaring en houd ik me minder aan die reeksen en schema's, hoewel ik ze nog wel achter de hand houd. Soms houd ik ook nog oude werken van mijzelf tegen het licht. Maar, voor alles blijft gelden: het oor is de laatste controle, ook al kloppen alle getallen, of niet.

Invloeden van buitenaf

Waardoor of door wie wordt u geïnspireerd?

Waardoor of door wie wordt uw werk beïnvloed?

Aanvankelijk werd ik veel beïnvloed door het Geneefse Psalter op hele noten. Die lange cantusfirmus-tonen zijn voor mij als de bron van het leven. In mijn muziek worden lange cantusfirmus-tonen een ding op zich en de dingen er omheen zijn de aankleding.

Ik ben veel beïnvloed door componisten als Hindemith, Messiaen en Xenakis en Ton de Leeuw. De componist Bartok is een belangrijke inspiratiebron vanwege zijn chromatische (a)tonaliteit. Stravinsky vanwege zijn ritmiek en eigen modellen. Eigenlijk bracht hij zichzelf altijd in problemen! Ik houd ervan om mezelf af te vragen: hoe gaan deze grote componisten met materie om?

Ik vind het boeiend mij te laten leiden door problemen. Ik probeer in mijn muziek een probleem te laten ontstaan. Dat probleem moet ik dan oplossen. Modellen van andere componisten nadoen vind ik niet zo interessant. Dat is eigenlijk arrangeren en geen componeren. Je moet een bepaalde oorspronkelijkheid zien te vinden.

De opdrachtgever is voor mij een belangrijke gesprekspartner. Hoe onwetender de opdrachtgever is, hoe leuker ik het vind; dat is uitdagend. De opdrachtgever kan heel ver gaan in het omschrijven van de opdracht, maar soms houd ik er wel van om de opdrachtgever te provoceren. De opdrachtgever prikkelt me; er ontstaat misschien wel een probleem en een probleem inspireert me. Bestaande ensembles vormen vaak ook een grote uitdaging en inspiratie. Je bent gebonden aan een bepaalde bezetting en aan de technische capaciteiten van de individuele spelers.

Als ik voor orgel componeer schrijf ik meestal niet voor een specifiek instrument, maar maak ik een stuk dat op veel verschillende orgels gespeeld kan worden (het liefst wel grote orgels). Als ik van tevoren weet dat een stuk van mij op een bepaald orgel uitgevoerd gaat worden, dan laat ik me wel door de (on)mogelijkheden van het instrument inspireren. Ook de ruimte waarin een orgel staat is ontzettend belangrijk voor de ontwikkeling van de klank en dus ook voor de ontwikkeling van de compositie.

De uitvoerders van mijn muziek inspireren mij ook altijd. Goede musici vertalen de muziek altijd naar hun eigen muzikaliteit. Soms verrassen ze me positief met de uitvoering; het wordt soms anders dan ik me het had voorgesteld! Dat is het mooie van muziek: bij de uitvoering wordt de materie in feite vertaald en krijg je nooit twee keer precies dezelfde uitvoering. Daar beleef ik veel plezier aan. Wat ik zelf weet en wat ik zelf ken, dat weet ik wel! Maar een goede musicus brengt iets nieuws tevoorschijn. Ik houd ervan als musici een andere visie hebben en bijvoorbeeld andere registraties kiezen. Ik zou zeggen: verzin iets en doe geen anderen na.

Verder laat ik me inspireren door architectuur. Een stad kun je in feite ook 'lezen', net als een compositie. Een compositie heeft eigenlijk ook een soort plattegrond.

Ook poëzie inspireert me, als bron om iets te laten ontstaan.

Verder word ik getriggerd door landschappen. Een rietveld kun je bijvoorbeeld beluisteren en als klankbron gebruiken.

Met wie werkt u samen?

Ik werk samen met veel verschillende mensen. Bijvoorbeeld met dichters en beeldende kunstenaars. Ik heb veel uitvoerende musici als vrienden; dat zijn goede gesprekspartners voor mij. Ik ben zelfs eens zeer geïnspireerd geraakt door een rabbijn!

Visie op de huidige Nederlandse orgelcultuur

Wat valt u op als u kijkt naar de Nederlandse orgelcultuur?

In Nederland wordt heel goed orgel gespeeld. Het repertoire is niet eenzijdig; er wordt veel muziek gespeeld. Het landschap is soms wel wat te vlak en eentonig. Het Orgelpark in Amsterdam vind ik een bijzonder: dáár gebeurt wat! Verder is er helaas veel gelijkmatigheid en gedragen sommige organisten zich te afhankelijk van het publiek.

Toekomst

Wat is uw toekomstbeeld?

Kunst is volgens mij altijd: kijken wat dingen in potentie waard zijn. Wat kun je ermee? Dat geldt ook voor de orgelcultuur.

Rek het instrument op! Vind het instrument opnieuw uit! Er kan veel creatiever met het orgel worden omgegaan. Kijk naar omgevende gebieden en andere kunstvormen. Je moet openstaan voor stevige prikkels, daar breng je de orgelcultuur verder mee!

Interview met Christiaan Richter

Amsterdam, 8 november 2012 + aanvullingen eind mei 2013

Wie en wat

Wie bent u en wat doet u? Wat is uw bijdrage aan de Nederlandse orgelcultuur?

Ik ben Christiaan Richter en ik ben componist. Tevens ben ik af en toe actief als pianist en dirigent. Als je wilt weten hoe mijn muziek kan klinken, kijk dan bijvoorbeeld op YouTube, daar staan een paar stukken op. Muziek schrijven is in feite het ordenen van geluid. Als componist geef je als het ware aanwijzingen voor acties die tot deze geluiden leiden.

In ieder stuk probeer ik iets anders te doen dan in het vorige stuk, of wat ik ook wel eens doe, is dat ik verder in ga op iets dat in een eerder stuk van me voorkwam.

Wat betreft het orgel, ik heb tot op heden 5 stukken voor orgel solo geschreven (in 2005, 2006, 2010, 2011 en 2013). Ook bevat mijn stuk *Infraconscious* een concertante orgelpartij.

Invloeden van buitenaf

Waardoor of door wie wordt u geïnspireerd? Waardoor of door wie wordt uw werk beïnvloed?

Soms laat ik me inspireren door een bepaald onderwerp. Bijvoorbeeld een bepaald (buiten)muzikaal gegeven, een bepaalde musicus, of een bepaald muziekstuk.

Ik laat me ook vaak inspireren door de situatie waarin het stuk zich afspeelt en door de eigenschappen of persoonlijkheid van de musici waarvoor ik het stuk schrijf.

Mijn mening is dat het onmogelijk is om los te staan van de muziekgeschiedenis; op een bepaalde manier is er altijd een link of relatie met de geschiedenis aanwezig, wat je ook schrijft. Interessant is ook dat die geschiedenis niet per se lineair verloopt, soms haast cyclisch, maar de werkelijke verbanden qua relevantie zijn natuurlijk heel complex.

Je zou kunnen zeggen dat er drie 'generaties' luisteraars zijn waar je bij het schrijven van (live, inderdaad, levende) muziek mee te maken hebt.

De eerste ben jij als componist zelf. Als componist sta je vaak dicht bij het werk, je hebt er een heel directe relatie mee. Wel verschilt de afstand die je als componist in verhouding tot het werk hebt steeds gedurende de tijd.

De tweede zijn de uitvoerende musici.

De derde generatie is het publiek. Het publiek kan in een zaal zitten, maar ook bijv. naar een CD luisteren of op internet naar de muziek luisteren.

Mijn observatie is dat het zo is dat als de eerste generatie (de componist zelf) de muziek goed vindt, er altijd ook wel mensen in de derde generatie zullen volgen die het waarderen. Daarom houd ik zelf niet zo veel rekening met de directe behoeftes van de derde generatie. Ik vind het beter publiek te creëren dan voor publiek te schrijven. Dat levert vaak genoeg slechts goedkope effectmuziek op.

Met wie werkt u samen?

Ik werk samen met diverse musici/ensembles en af en toe collaboreer ik ook met kunstenaars uit andere disciplines.

Visie op de huidige Nederlandse orgelcultuur

Wat valt u op als u kijkt naar de Nederlandse orgelcultuur?

Allereerst de enorme rijkdom aan fantastische instrumenten. Nederland heeft een gevarieerd aanbod aan kwalitatief hoogwaardige en unieke instrumenten. Een groot deel hiervan verkeert ook in uitstekende staat, en er worden regelmatig reparaties uitgevoerd. Wat opvalt aan het aanbod van instrumenten is de relatieve schaarste wat betreft (Frans- en Duits) romantische instrumenten, natuurlijk logisch gezien de geschiedenis van Nederland; en het gebrek aan moderne (electronische) toevoegingen, die wellicht ook te zien zijn als uitbreidingen van romantische instrumenten. Er zijn relatief veel podia; kerken worden vaak als concertzaal gebruikt en een podium als het Orgelpark is volstrekt uniek.

Wat betreft 20^e/21^e-eeuwse nieuwe orgelmuziek. Nederlandse componisten hebben in het verleden eigenlijk niet bijzonder veel voor het orgel geschreven. Slechts enkelen hebben zich met het instrument bezig gehouden. Dit zal vast ook deels allerlei sociologische achtergronden hebben.

Jammer genoeg houden de meeste Nederlandse organisten zich ook niet echt met 20^e/21^e-eeuwse muziek bezig, terwijl er ook wat betreft orgelrepertoire absoluut genoeg te vinden is dat de moeite waard is.

Toekomst

Wat is uw toekomstbeeld (voor uzelf en voor de orgelcultuur)?

Toekomst voorspellen kan ik niet. Wel kan ik je zeggen dat de jaren '60/'70 een tijd van optimisme en streven naar wereldverbetering was en dat het tijdperk waarin wij nu leven een (pessimistische) reactie hierop is. Desondanks ben ik gelukkig lang niet de enige die zich daar niets van aantrekt en zich blijft inzetten voor goede zaken, zoals muziek.

Ik verwacht dat steeds meer mensen de waarde van het orgel zullen gaan inzien.

Interview met Jan Welmers

Bunnik, 13 mei 2013

Wie en wat

Wie bent u en wat doet u?

Wat is uw bijdrage aan de Nederlandse orgelcultuur?

Ik ben nu met pensioen. Omdat ik onlangs verhuisd ben heb ik een tijdlang niet zoveel meer gecomponeerd. In de nabije toekomst wil ik het wel graag weer oppakken.

Af en toe geef ik nog wat orgellessen; met mensen en muziek bezig zijn vind ik boeiend en het scherpt me op; ik vind dat leuk om te doen.

Invloeden van buitenaf

Waardoor of door wie wordt u geïnspireerd?

Waardoor of door wie wordt uw werk beïnvloed?

Ik word veel geïnspireerd door de schilderkunst. Dat heeft me altijd veel geholpen; zowel de oude als de nieuwe kunst. Kleuren, vormen en onderwerpen van een werk kunnen mij veel inspiratie bieden.

In mijn eigen composities heb ik gebruik gemaakt van verschillende stijlen. Eenvoudig omdat die stijlen zich in mijn leven aanbieden.

Ook de veranderingen die de steeds maatschappij raken mij. Als ik bijvoorbeeld ongenoegen heb over bepaalde dingen kan dat mijn muziek beïnvloeden.

Ik ben erg gefascineerd door klank. Ik kan echt worden getroffen door klank. Zoiets kan zomaar toevallig ontstaan. Dat vind ik boeiend en van daar uit maak ik een opzet.

Ratio speelt bij mij ook een belangrijke rol: hoe deel je de tijd in?

Toen ik jong was, waren er ontzettend veel invloeden van buitenaf. Er waren veel nieuwe ontwikkelingen waar ik door beïnvloed werd. Ik werd enorm geprikkeld om verschillende dingen te ondernemen. En als iets weer voorbij was, kwam er wel weer iets nieuws. Dat zie je terug in mijn composities.

Een componist als Charles Ives heeft mij vanaf het begin richting gegeven. Ook Olivier Messiaen vind ik een zeer interessante componist, vanwege zijn eigenzinnigheid en zijn eigen ontwikkelde reeksen en ritmes. Het resultaat is een fantastisch oeuvre.

Als ik een stuk voor een bepaald persoon schrijf, kan ik geïnspireerd raken door diens persoonlijkheid. Het karakter van een persoon kan de ontwikkelingen van een compositie min of meer bepalen.

Als je voor koor componeert, moet je er rekening mee houden dat het vaak gaat om amateurs die gewend zijn aan een bepaald klankidoom. Voor amateurkoren heb ik soms mijn stijl wel eens aangepast, omdat je anders teveel weerstand vanuit het koor kunt ondervinden. Maar ik moet zeggen dat ik daar later dan wel spijt van heb. In principe ben trouw aan mijzelf.

Mijn doel is om het publiek te prikkelen. Als de mensen zegt: dat wil ik nog wel eens horen, dan ben ik tevreden. In de jaren '60 was het een doel om het publiek te shockeren, om een statement te maken. Tegenwoordig groeien het publiek en de maker meer naar elkaar toe.

Met wie werkt u samen?

Ik werk eigenlijk met niemand samen. Dat is wel een bewuste keuze. Ik heb er geen behoefte aan om met anderen samen te werken. Toen ik nog jong was deed ik dat wel. Samen kun je dan een front vormen. Later groei je uit elkaar en zoek je een eigen richting. Dat is volgens mij heel normaal. En ook essentieel.

Heeft u contact met orgelmakers?

Nee, ik heb geen contacten met orgelmakers. De relatie tussen componist en orgelmaker zoals die er vroeger was is verdwenen. Het orgel ontwikkelt zich namelijk niet meer. Dat is voorbij; nu haalt men alleen nog het goede uit het verleden. Ik heb wel een periode gehad waarin ik contact met orgelmakers om een nieuw concept te zoeken verwelkomde, maar dat liep dood. Je verneemt er niks meer van. Maar goed, je kunt nu natuurlijk ook prachtige muziek op de huidige orgels componeren en spelen, dus de vraag is wel of het wel nodig is om nog dingen te vernieuwen. Het orgel is, zoals het tot dusver is ontwikkelt, rijk aan mogelijkheden.

Visie op de huidige Nederlandse orgelcultuur

Wat valt u op als u kijkt naar de Nederlandse orgelcultuur?

Ik ben niet zo positief gestemd over de orgelcultuur van dit moment. Er zijn steeds minder orgelstudenten en de kerk raakt haar vitaliteit kwijt. Dat zijn twee zaken die elkaar negatief beïnvloeden. En daardoor is er steeds minder geld beschikbaar. Met alle gevolgen van dien. Ik ben somber wat dat betreft.

Toekomst

Wat is uw toekomstbeeld?

Het Orgelpark vind ik wel een mooi voorbeeld van hoe het ook kan. Je stelt het orgel in feite veilig als je het uit de kerkelijke traditie haalt en het in samenhang met andere instrumenten gebruikt. Van de kerk moet je het niet meer hebben. Het orgel is gewoon een prachtig instrument, dat niet alleen voor religieuze doeleinde gebruikt hoeft te worden. In het Orgelpark krijgt het orgel een meer autonome functie en dat verdient het instrument. Voor het soort initiatieven als het Orgelpark heb ik veel waardering. Mensen gaan zo denken: orgel is eigenlijk een heel mooi instrument!

Ik ben erg pessimistisch en ook kwaad over het huidige cultuurbeleid van de overheid. De manier waarop de overheid met kunstenaars omgaat is niet goed. Cultuur is geen speeltje, maar bepalend voor de identiteit van een land en een verrijking van de samenleving. Er zijn wel veel goede musici in Nederland, maar het beleid is niet goed. De staatssecretaris is op dit moment iemand die weinig van cultuur af weet en er ook geen affiniteit mee heeft. Beleid zou gemaakt moeten worden door mensen die er verstand van hebben. Maar ik ben bang dat dit in Nederland nooit zal lukken.

Er is veel creativiteit en moed voor nodig om met weinig middelen in deze maatschappij het gevecht aan te gaan en het hoofd boven water te houden!

4.3 Interviews met organisten

Interview met Jos van der Kooy

Amsterdam, 16 mei 2013

Wie en wat

Wie bent u en wat doet u?

Wat is uw bijdrage aan de Nederlandse orgelcultuur?

Ik ben kerkmusicus (cantor-organist) in de Westerkerk in Amsterdam. Daarnaast ben ik stadsorganist van Haarlem en organist van de Gotische Zaal in Den Haag. Ik ben docent aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag, de Rijksuniversiteit in Leiden en de Zomeracademie in Haarlem. Ik speel veel concerten, natuurlijk in Haarlem, maar ook in de rest van Nederland en daarbuiten. Veel spelen en les geven zijn dus wel de belangrijkste dingen die ik doe. Ik publiceer daarnaast regelmatig artikelen, sta af en toe in de krant of ben op de radio te beluisteren. Tijdens al mijn werkzaamheden neem ik het zoveel mogelijk voor het orgel op.

Invloeden van buitenaf

Waardoor of door wie wordt u geïnspireerd?

Waardoor of door wie wordt uw werk beïnvloed?

Het werk in de kerk op de eerste dag van de week (zondag) inspireert mij het meest. Liturgie is inspirerend. Je staat als kerkmusicus in direct contact met de mensen; kerkmuziek vormt de brug tussen de woordverkondiging en de gemeenschap. Die inspiratie neem ik mee, ook in mijn seculiere werkzaamheden. Dat betekent niet dat ik alleen kerkmuziek op mijn concerten speel. Juist de afwisseling in mijn werk tussen kerk- en seculiere muziek vind ik belangrijk. Het één vraagt om het ander. Als je de diepte van de kerkmuziek doorgrondt, ontwikkel je ook een antenne voor het verschil tussen kerk- en seculiere muziek.

Ik luister veel naar andere concerten en uitvoeringen, niet alleen naar orgelmuziek. Ik sta als toehoorder en toeschouwer ook midden in het cultuurleven van Amsterdam. Van daaruit trek ik lijnen naar mijn eigen uitvoeringspraktijk.

Ik speel graag bij het publiek populaire orgelwerken, omdat ik zelf erg van die stukken houd. Ze vergezellen mij op mijn levensweg. Maar ik speel ook veel premières en modern repertoire. Die afwisseling is voor mij een innerlijke behoefte. Ik zoek altijd de grenzen op van het repertoire. Het moet verder gaan. Nieuwe muziek voor historische orgels doet ons ook weer de schoonheid van oude muziek beter beseffen. Als je veel nieuwe muziek speelt, wordt de oude muziek weer minder vanzelfsprekend en waardeer je dat ook weer opnieuw. Ik vind dat het doen van verschillende dingen tegelijk niet voor conflicten zorgt. Dingen die in conflict met elkaar lijken te zijn, zijn vaak juist aanvullingen.

Met wie werkt u samen?

Ik probeer altijd contact te houden met andere mensen. Ik vraag veel advies en als ik beslissingen neem doe ik dat met ruggenspraak. Na concerten van anderen of van mijzelf vind ik het interessant om het er nog even over te hebben. Ik zoek altijd de dialoog met mensen. Ik leer veel van gesprekken met collega-organisten, componisten, van mensen met wie ik samen speel, met leden van de kerkelijke gemeente waarin ik werk en met van publiek bij concerten. Je leert dan kijken door de ogen van een ander. Ik heb natuurlijk wel een eigen mening, maar die wordt mede gevormd door de dialoog met anderen. Voor het vormen van een mening is die dialoog heel belangrijk. Ik zoek constant input, anders ben ik bang dat ik verzand. Ik vraag soms ook gewoon aan een collega of ik even wat voor hem mag voorspelen.

Visie op de huidige Nederlandse orgelcultuur

Wat valt u op als u kijkt naar de Nederlandse orgelcultuur?

We hebben in Nederland prachtige instrumenten. Ik voel me ook echt ambassadeur van het instrument. Maar we moeten de muziek, het werk van de componist, op één zetten. We moeten denken vanuit goede muziek en dan met het instrument aan de gang gaan.

Het Orgelpark vind ik een belangrijk initiatief. Je brengt mensen daarmee op een andere manier, buiten de kerkmuren, met orgel in aanraking. Maar ik blijf toch vinden dat een orgel een kerkelijk instrument is. En juist door de kerk en door de deuren van de kerk open te doen kun je ook veel mensen met orgel in aanraking laten komen. (Maar dan moet je natuurlijk wel goed spelen!)

In Nederland mogen de programma's van de orgelconcerten wel wat meer divers zijn. Er wordt relatief weinig 20^e en 21^e eeuwse repertoire gespeeld. En dat terwijl de muziek van bijvoorbeeld Alain, Langlais en Messiaen zeer waardevol repertoire is dat het verdient om gespeeld te worden.

Toekomst

Wat is uw toekomstbeeld?

Ik ben niet somber gestemd over de Nederlandse orgelcultuur. Er gebeuren nog steeds hele goede dingen en er is nog voldoende belangstelling. En als de overheid zich terugtrekt moet het meer uit de samenleving zelf komen, wat ik op zich niet slecht vind. Ik zou het ook niet erg vinden als de frequentie van sommige orgelactiviteiten misschien wat lager zou worden, als de kwaliteit daarmee wat hoger wordt. Ik ben wel benieuwd wat er nu in de orgelcultuur gaat gebeuren; ik zie uit naar de toekomst!

Interview met Jan Hage

Utrecht, 18 mei 2013

Wie en wat

Wie bent u en wat doet u?

Wat is uw bijdrage aan de Nederlandse orgelcultuur?

Ik ben Domorganist in Utrecht. Het werk in de Domkerk is zeer intensief. Ik moet veel doen als kerkmusicus, maar ook worden er in de Dom elke zaterdagmiddag concerten gegeven waar ik een groot aandeel in heb. De Zaterdagmiddagmuziek vormt onderdeel van de activiteiten van het Citypastoraat Domkerk. Het heeft een diaconale functie (de schatten van de kerkmuziek word gedeeld met de wereld) en ook een missionair karakter. De programma's van de concerten zijn vaak verbonden met het kerkelijk jaar. Ik denk dat voor sommige mensen de zaterdagmiddagconcerten ook een soort religieuze gebeurtenis zijn. Van de Zaterdagmiddagmuziek neem ik er twee per maand voor mijn rekening, waarvan één orgelconcert. Daarnaast begeleid ik regelmatig de Domcantorij op andere zaterdagen. Verder geef ik veel concerten door het hele land en daarbuiten. Ook ben ik actief als publicist, vooral op het gebied van de orgelcultuur, en als componist.

Invloeden van buitenaf

Waardoor of door wie wordt u geïnspireerd?

Waardoor of door wie wordt uw werk beïnvloed?

. Ik ga zelf regelmatig naar niet-orgelconcerten. De basis van mijn passie voor de muziek is het symfonieorkest, de kamermuziek, de liedkunst en de opera. Het zijn vooral grote musici buiten de orgelwereld (vooral dirigenten) die mij inspireren. Dat geeft me meer inspiratie dan het luisteren naar orgelconcerten van collega's. Verder is er natuurlijk de orgelmuziek die ik zelf uitkiees en speel die de passie voor muziek leven houdt. Het zelf instuderen van veel muziek geeft me inspiratie. Ik

moet ook veel instuderen, want ik moet in de Dom bijna elke week weer andere muziek spelen.

Visie op de huidige Nederlandse orgelcultuur

Wat valt u op als u kijkt naar de Nederlandse orgelcultuur?

Ik ben vrij positief over de huidige Nederlandse orgelcultuur. Er wordt over het algemeen goed gespeeld en er gebeurt veel. Er zijn veel concerten en die worden redelijk goed bezocht. Het Orgelpark, waar ik regelmatig speel, beschouw ik als een belangrijk initiatief.. Daarmee wordt een ander publiek voor het orgel getrokken. Soms vind ik het wel jammer dat al dat geld alleen maar dáár wordt uitgegeven. Je zou met dat geld ook nog zoveel andere mooie dingen kunnen steunen. Tegelijk heb ik ook mijn vraagtekens bij de vele 'orgel-plus'- concerten die in het Orgelpark en op festivals plaatsvinden. Vaak heb ik het gevoel dat het orgel daarbij wordt ondergesneeuwd. Uiteindelijk gaat het om het echte orgelrepertoire; dat moet gespeeld blijven worden.

In de Nederlandse orgelcultuur zijn we erg op het historische gericht. Dat is soms wel jammer, alhoewel we natuurlijk wel veel hele mooie instrumenten hebben. Maar als ik een Messiaen-cyclus of Vierne-symfonie wil spelen, kan ik eigenlijk bijna nergens goed kwijt.

Voor orgelmakers is tegenwoordig het onderhouden van orgels de belangrijkste taak. Ik zou het leuk vinden als er eens een keer echt wat anders werd gemaakt. Orgels met speciale geluiden en effecten, waar je goed hedendaags op kunt improviseren vind ik fantastisch. Maar dat gebeurt in Nederland niet, zelfs niet in het Orgelpark. Die expertise zijn we in Nederland ook kwijtgeraakt en dat is jammer. Ik denk soms dat de Nederlandse orgelmakers te gemakkelijk denken dat ze alles goed doen. We moeten wel onthouden dat Hollands glorie wat orgels betreft vooral betrekking heeft op de historische instrumenten en niet zozeer op het werk van de Nederlandse orgelmakers van nu.

Componisten moeten voor orgel blijven componeren. Daarmee houd je de orgelcultuur levend. Als er geen nieuwe werken worden gemaakt, wordt een cultuur museaal. We moeten aan de wereld laten zien wat ons nú bezig houdt. Daarvoor kun je trouwens ook heel goed historische instrumenten gebruiken.

Ik vind het wel jammer dat het componeren tegenwoordig vaak van opdracht naar opdracht gaat. Een stuk wordt dan één keer gespeeld en verdwijnt daarna in de kast. Ik vind dat je wel repertoire moet opbouwen. Muziek moet gespeeld blijven. 'Moderne klassiekers' moeten uitgevoerd blijven worden. Ik ben echt van de tradities en daar horen ook moderne tradities bij. Wat er aan nieuwe muziek wordt uitgevoerd is vaak van het populairmoderne soort, die muziek vind ik te oppervlakkig.

Toekomst

Wat is uw toekomstbeeld?

De toekomst van de orgelcultuur zie ik wel wat zorgwekkend in. Er is de afgelopen decennia heel veel geïnvesteerd in restauraties, ook van veel kleine orgeltjes. Het geld wat daarvoor beschikbaar is wordt steeds minder. Het is maar de vraag of we in de toekomst nog draagvlak kunnen creëren voor orgelrestauraties. Wil de samenleving daar nog geld in pompen? Belangrijke motors van de orgelcultuur zoals Jan Jongepier zijn inmiddels overleden. De kerkgang loopt terug en sommige orgels worden nooit meer bespeeld.

Het is belangrijk om internationale samenwerkingsverbanden aan te gaan. De Nederlandse orgelcultuur is een beetje geïsoleerd. Verder merk ik dan concerten in festivalverband aantrekkelijker voor het publiek zijn dan losse concerten. Voor alles geldt dat je veel visie en lef moet tonen!

4.4 Overige interviews

Interview met Johan Luijmes

Groningen, 15 november 2012

Wie en wat

Wie bent u en wat doet u?

Wat is uw bijdrage aan de Nederlandse orgelcultuur?

Ik ben artistiek leider van het Orgelpark. In die hoedanigheid ben ik verantwoordelijk voor de inhoud van wat daar gebeurt. In het Orgelpark komt het orgel een andere wereld binnen. Het orgel wordt een écht instrument, in plaats van alleen maar een liturgisch instrument. Dat vind ik belangrijk. Verder ben ik organist van de stad Arnhem. Dat houdt in dat ik verantwoordelijk ben voor de instrumenten, dat ik de orgelconcerten organiseer en dat ik zelf ongeveer 10 concerten per jaar in Arnhem geef.

Visie op de huidige Nederlandse orgelcultuur

Wat valt u op als u kijkt naar de Nederlandse orgelcultuur?

De orgelcultuur in Nederland staat op hoog niveau. Over het algemeen ben ik positief over de Nederlandse orgelcultuur. We hebben de mooiste instrumenten ter wereld!

Toch heb ik af en toe wel mijn bedenkingen. Nederlandse organisten zijn soms net dominees: ze weten allemaal precies hoe het moet. Hun zelfbewustzijn is normatief. Er zijn veel regeltjes: zo en zo moet dat; dat is te snel, dat is te langzaam; dat zijn verkeerde registraties, etc. Dat heeft als positieve kant dat men als specialist op een zeer hoog niveau terecht kan komen. Nadeel is dat de orgelwereld in Nederland er een beetje een gesloten wereldje van wordt.

Componisten zijn heel belangrijk voor de Nederlandse orgelcultuur. Een levende cultuur bestaat niet zonder dat er nieuwe werken gemaakt worden. Componisten zijn essentieel voor het overleven van cultuur. Zonder nieuwe werken krijg je namelijk een museale cultuur. Componisten kunnen de orgelwereld een nieuw elan geven, omdat de componisten zelf meestal niet alleen in de orgelwereld zitten, maar in het hele muzikleven actief zijn. Het is heel goed dat iemand van statuur uit het algemene muzikleven zich met de orgelwereld gaat bemoeien. Dat kan heel leerzaam zijn voor beide partijen.

Tegenwoordig zie je dat veel mensen in de orgelwereld (organisten, componisten en orgelmakers) een bepaalde stijl gaan imiteren. Wat je dan krijgt zijn stijlbloempjes; dat is wel ambachtelijk, maar ik vind dat geen kunst. Ambacht is wel belangrijk, maar ambacht alleen is niet genoeg. Dan krijg je kopieën. En daarmee houd je een cultuur niet overeind.

Orgelmakers hebben ook een belangrijke functie. Er zal steeds minder vraag naar nieuwbouw komen, maar daarom moeten we de klankschoonheid van de bestaande orgels des te meer behouden. In principe is het instrument orgel af; het hoeft niet verder uitgebreid te worden. Het principe is perfect. Maar wat is dan de volgende stap? In het Orgelpark hebben we onlangs een nieuwe speeltafel laten maken met veel extra mogelijkheden en midi-aansluitingen. Dat maakt de drempel voor componisten om iets nieuws te bedenken kleiner en dat is interessant. Het toevoegen van bijvoorbeeld een setzer aan een orgel doet niks af aan de klankschoonheid, maar het stimuleert wel tot het doen van nieuwe dingen. Daar zit de orgelwereld op te wachten.

Toekomst

Wat is uw toekomstbeeld?

Ik ben optimistisch over de toekomst. Maar dan moeten we als organisten, orgelmakers en componisten wel goed samenwerken met elkaar. We moeten goed met elkaar communiceren en de orgelcultuur constant door blijven ontwikkelen.

Het orgel krijgt meer en meer een belangrijke plek in het muziekleven. En misschien gebeurt dat wel júíst door de leegloop van de kerk.

Bovendien: de grootste componist aller tijden, Johann Sebastian Bach, had het orgel. En het orgel heeft Bach. Het orgel zal altijd zijn waarde blijven behouden!

Interview met Stef Tuinstra

Groningen, 27 mei 2013

Wie en wat

Wat is uw bijdrage aan de Nederlandse orgelcultuur?

Ik heb drie soorten werkzaamheden op dit moment. Als eerste ben ik uitvoerend organist. Ik speel concerten en ik maak CD's. Ten tweede ben ik als kerkmusicus verbonden aan de Protestantse Gemeenten te Groningen (Nieuwe Kerk) en die van Maarland (o.a. Zeerijp). En, last but not least, ben ik ook orgeladviseur bij nieuwbouw en restauratie. Naast mijn taak van het meehelpen bij de instandhouding van het Nederlandse (monumentale) orgelbezit kan ik met mijn adviseurswerk ook een voedingsbodemp leggen voor organisten. Ik maak plannen voor een orgel en vind het interessant om te zien wat er dan uiteindelijk met een gerestaureerd orgel gebeurt. Wat doet het met de mensen? Worden organisten erdoor geïnspireerd? Gaan mensen van het orgel houden? Worden ze er betere musici van?

In Friesland en Groningen bevindt zich een derde van het hele historische orgelbestand van Nederland. In Groningen is er op dit moment de grootste restauratieachterstand van heel Nederland; er zijn nog veel orgels die gerestaureerd moeten worden. Er is dus nog veel te doen. Ik voel me in de Noordelijke orgelcultuur als een vis in het water. Mocht ik later onverhoopt niet meer goed kunnen spelen, dan zou ik mijn tijd wel willen besteden aan een doctoraal over de 17^e eeuwse Groningse orgelbouw. Er zijn nog veel lacunes op dat gebied die nog onderzocht kunnen worden.

Invloeden van buitenaf

Waardoor of door wie wordt u geïnspireerd?

Waardoor of door wie wordt uw werk beïnvloed?

Er zijn een paar grote namen die mij als musicus heel erg geïnspireerd hebben. Frans Brügger en Philippe Herreweghe staan bij mij op nummer 1. Voor toetsen staat Gustav Leonardt bovenaan. Ook Wim van Beek, mijn orgel docent aan het conservatorium, heeft mij veel inspiratie gegeven. Hij heeft mij mijn muzikaal talent vrij laten ontwikkelen en dat ten eerste gestimuleerd. En mijn inspiraties in mijn studietijd met betrekking tot de historische uitvoeringspraktijk heeft hij vrij laten, maar wel goed 'gestroomlijnd'. Een betere leraar heb ik me niet kunnen wensen.

Ik ben opgegroeid in de orkestcultuur. Ik ging veel naar concerten en wilde later pianist worden. Als je orgel speelt moet je zingend denken en als een orkestmusicus spelen. Je moet dan als organist natuurlijk ook verstand hebben van orkest- en koormuziek. Helaas gaan veel organisten nooit naar concerten en is de orkest- en koorcultuur hen volkomen vreemd. In de uitvoeringspraktijk is er daarom voor veel organisten nog een hele wereld te ontdekken. Ik geef toe: het is ook moeilijk! Je moet als organist als het ware soms wel tien verschillende instrumentalisten en vocalisten tegelijk zijn. Vanzelfsprekend polyfoon articuleren en fraseren. Zelfs beroemde organisten lukt dat vaak niet. Het wordt ook lang niet altijd op die manier gedoceerd. Dat begrijp ik soms niet goed, want Bach zelf zei al deze dingen ook al en liet het vooral horen als je de commentaren van zijn spel overziet! Naast het spel van een organist is de registratie ook heel belangrijk. Als je ziet hoe bepaalde dingen

georkestreerd worden, weet je vaak ook hoe je die muziek kunt registreren! Als je goed orgel wilt spelen moet je per definitie andere instrumenten nadoen. Goede registraties en orkestraal denken: dit is al sinds de 16de eeuw hét devies voor elke organist en dat maakt orgelspel voor mij interessant en een ultieme uitdaging, alle dagen weer. Het is een gevoel dat blijft en ik leer alle dagen nog bij.

Bij romantische muziek is het spelen van de juiste noten al 75 procent van een geslaagde uitvoering. Bij oude muziek niet; daar moet je zélf veel meer doen. De muziek lijkt gemakkelijker, maar er is eigenlijk veel meer muzikaliteit voor nodig. Ik speel veel oude muziek, gewoon omdat ik er erg van hou, maar ook omdat ik denk dat er op dat gebied in de uitvoeringspraktijk van orgelmuziek nog veel mist. Ik kan daar wellicht nog een steentje aan bijdragen.

Ik lees veel bronnen en ik leg dingen bij elkaar. Er zijn nog veel misverstanden. Vaak zijn musici te dogmatisch en zetten ze bepaalde muziek of bv. theorieën over tempo en registratie teveel in hokjes. Daar probeer ik meer inzicht en doorzicht in te geven, met mijn cd's, bij masterclasses en in geschreven artikelen. Er is een aantal algemene natuurwetten die voor alle muziek van alle stijlperiodes gelden. Muziek moet intens zijn, poëtisch, lyrisch, virtuoos, rustgevend en het moet per definitie de emoties raken. In de verschillende stijlperiodes werden deze algemene waarden slechts op een net iets andere wijze geordend door middel van andere klankkleuren of combinaties van samenklanken. Het is dus niet of-of, maar en-en. Een nieuwe ontwikkeling is het combineren van die elementaire dingen uit verschillende stijlperiodes. Dat is heel hoopvol, is niet wettisch en kan relativerend werken.

Ik vind het ook voor mijn werk als uitvoerend musicus heel fijn om adviseur te zijn. Kijk eens naar al dat enthousiasme wat loskomt wanneer een orgel gerestaureerd of nieuw gebouwd wordt en hoe veel bewondering en ook verwondering mensen hebben voor en bij dat prachtige kunstambacht! En als je het verhaal van het orgel vervolgens goed voor het voetlicht brengt dan zie je dat het vele geld wat onze rijke land nog altijd heeft, zeker ook voor orgels wordt gedoneerd!

Naast de passie die ik voel voor elk orgel zelf uit ál die verschillende stijlperiodes haal ik daar voor het spelen ook veel inspiratie uit. Wil je bijvoorbeeld goed kunnen registreren dan moet je veel weten over orgels. Waarom zijn bepaalde pijpen zo geïntoneerd? Waarom klinkt iets wollig of waarom klinkt iets scherp? Wat mengt wel en niet goed met elkaar? Waarom hikt een bepaalde windvoorziening bij een bepaalde manier van spelen wel en waarom bij een andere manier van spelen niet?

Visie op de huidige Nederlandse orgelcultuur

Wat valt u op als u kijkt naar de Nederlandse orgelcultuur?

Je ziet tegenwoordig in kerken de Opwekkingscultuur opkomen. Ik heb daar persoonlijk niet zoveel mee, maar het is wel een bestaande cultuur die je niet zomaar moet wegdrukken. Sommige mensen zijn helemaal in die cultuur opgegroeid en weten niet anders. Je moet als organist een zo goed en vrolijk mogelijke ambassadeur zijn van goede kerkmuziek en gewoon heel mooi, toegankelijk, interessant en emotioneel spelen. Als je dat doet dan vinden veel mensen ook het orgel toch heus mooi en hoeft het helemaal niet dat stoffige imago te hebben! En dat met enthousiasme en tact brengen. En naar de mensen toe gaan, ze komen niet naar jou toe! Daar kom je het verst mee. Als kerkmusicus doe ik dat, maar ook als adviseur. Je moet verhalen blijven vertellen, dingen laten horen, een wij-gevoel creëren en niet zo nodig 'de adviseur' willen uithangen. Tenslotte hebben de verschillende partijen elkaar nodig! Veel mensen beseffen bepaalde dingen niet. Niet omdat ze niet willen maar gewoon omdat ze het niet hebben meegekregen. Je hebt vakmensen nodig om kaders aan te reiken en grenzen te stellen. Je moet dan natuurlijk wel een vanzelfsprekende kwaliteit leveren en mensen laten merken dat datgene wat jij zegt of doet in de praktijk ook klopt. Veel organisten, soms ook vak-organisten, denken helaas nogal eens wat minachtend over een

kerkdienst. Op een concert moet het gebeuren, maar in een kerkdienst maakt het niet zoveel uit. Tongwerken stemmen, och waarom zou je, ze horen het toch niet... Veel dingen liggen tegenwoordig erg genuanceerd en er zijn vaak grote grijze gebieden. Je moet dan veel vakkennis hebben om mooi en lelijk nog goed te kunnen onderscheiden.

Wat is de kerk zonder goede muziek? Muziek en ook orgelspel is nog steeds het visitekaartje van de kerk! Daar moet je zorgvuldig mee omgaan. Ik zie helaas steeds vaker gebeuren dat de vakmusici in de kerk worden vervangen door vrijwilligers. Dat wordt nog wat, bv. met de invoering van het nieuwe Liedboek...! Ik denk dat de kerk de kans loopt uiteindelijk versneld te imploderen als men geen geld meer over heeft voor de kerkmuziek. Van het uur die een kerkdienst duurt klinkt er immers meer muziek dan dat het gesproken woord aan bod komt: muziek voor en na de dienst, omlijstingen van liederen en de zang van de gemeente zelf. Ik denk dat er meer kerkverlaters zijn door slecht gebrachte muziek dan door een bepaalde theologie waar men zich al dan niet bij thuis voelt. Hoe meer kerken dus amateurisme op het orgel of op de piano en/of het combo met een beroerde soundmix toelaten, hoe meer je die ontwikkeling versterkt. Maak goede muziek die natuurlijk klinkt en geef de mensen zodoende de gelegenheid om zich erop te kunnen richten en er zich onbevangen aan over te geven.

Ik vind dat vak-organisten meer met elkaar moeten discussiëren over manieren van spelen of de verschillend mogelijke benaderingswijzen van historische uitvoeringspraktijk. Nu is er weinig uitwisseling en worden er clubjes gevormd. Vaak mag je geen kritiek hebben en zitten we opgescheept met uit z'n verband gerukte projecties. Uiteindelijk moeten we terug naar wat we zelf eigenlijk mooi vinden. Je moet niet alleen dingen nadoen of dingen namaken, maar aan jezelf werken en je altijd afvragen of het wel klopt wat je doet. In de orgelwereld ontbreekt nogal eens een gezonde dosis zelfkritiek. Als we als vakmusici zelf niet de sterren van de hemel spelen krijgen we automatisch ook minder studenten. Natuurlijk heeft leegloop van de kerk hier ook invloed op, maar we veronachtzamen nogal eens de kant van de zelfkritiek. Je moet jezelf altijd verbeteren, ook als je ouder wordt en een gevestigde naam hebt.

Toekomst

Wat is uw toekomstbeeld?

Het orgel en de orgelmuziek wordt vaak gezien als ouderwets en passé. Er wordt in het cultuurbeleid mede daardoor bij het orgel vaak meer de nadruk gelegd op moderne muziek en nieuwe combinaties, bv. met jazz, film en dans. Dat moet je ook doen, dat is zelfs heel goed, maar het moet een toevoeging zijn en niet slechts een vervanging. De klassieke muziekcultuur en ook de dito orgelcultuur zullen zeker blijven bestaan. De vergrijzing gaat door, dus komen er ook steeds meer oudere mensen die op latere leeftijd de klassieke muziek leren waarderen. Het orgel hoort ook bij de klassieke muziekwereld. Je moet als organist kwaliteit, creativiteit en diversiteit blijven aanbieden en telkens opnieuw laten zien en horen op wat voor fantastisch instrument wij spelen en hoe dat is verankerd in onze westerse cultuurgeschiedenis van vele eeuwen, net als onze Rembrandt's en Van Gogh's in onze nationale musea. Daardoor is het orgel per definitie aantrekkelijk! Lang leve het orgel.

5. Kort overzicht van de resultaten uit de interviews

Bij het afnemen van de interviews heb ik met veel verschillende mensen gesproken en ik ben op veel plekken geweest om rond te kijken. In dit hoofdstuk alvast een beknopt overzicht van een aantal conclusies die ik uit de interviews al kan trekken, vooruitlopend op het hoofdstuk waarin ik de deelvragen beantwoord.

De eerste conclusie die ik na het houden van de interviews en na het overzien van alle informatie die ik middels die interviews heb ingewonnen is dat de orgelcultuur van dit moment heel levendig is. Er gebeurt ontzettend veel en er wordt door veel mensen heel goed werk geleverd.

- Er worden op het moment veel historische orgels en orgeltjes gerestaureerd.
- Er worden nog steeds nieuwe orgels gemaakt.
- Er zijn orgelmakers die de instrumenten maken, restaureren en onderhouden.
- Er zijn componisten die nieuwe muziek schrijven, waardoor ze de cultuur levend houden.
- Er zijn orgeladviseurs die zorgen voor kennis bij de opdrachtgever van nieuwbouw of restauratie van een orgel.
- Er zijn organisten die de instrumenten bespelen en in sommige gevallen lesgeven.

De verschillende partijen hebben op verschillende manieren onderling contact. Soms is er heel goed contact, maar soms werken verschillende partijen (bijvoorbeeld hedendaagse componisten en orgelmakers) langs elkaar heen. Ik werk dit bij de beantwoording van de deelvragen iets meer uit.

Een tweede aspect is dat inspiratie voor mensen die zich met kunst bezighouden (in dit geval de orgelkunst) heel belangrijk is. Inspiratie kan uit verschillende dingen gehaald worden.

- Componisten geven aan beïnvloed te worden door zaken als natuur en klank. Ook worden ze beïnvloed door andere kunststromingen zoals poëzie en architectuur. Veel componisten laten zich ook inspireren door grote componisten uit de westerse muziekgeschiedenis.
- Orgelmakers laten zich vooral inspireren door historische orgels. Daarnaast is architectuur een belangrijk aspect in de orgelbouw. Sommige orgelmakers en organisten geven aan andere instrumenten en musici, ensembles en orkesten als voorbeeld te nemen voor hun orgelklank of uitvoeringspraktijk.
- Sommige mensen hebben contacten met mensen uit andere kunststromingen, zoals dichters en beeldende kunstenaars. Die contacten worden als waardevol beschouwd.
- Sommige mensen laten zich inspireren door problemen of beperkingen, omdat ze dan worden uitgedaagd tot creativiteit.

Een derde aspect is de balans tussen positivisme en negativisme. Er zijn zorgwekkende kanten aan de orgelcultuur, maar ook veelbelovende. Bij de een overheerst het ene, bij de ander overheerst het andere. Dit heeft ook gevolgen voor de toekomstvisies. De een ziet de toekomst positief in, de ander met zorg. Voor verwijzingen naar specifieke interviews en artikelen, zie de noten van hoofdstuk 9. Allebei is waarschijnlijk waar, het is maar net hoe je de waarheid interpreteert.

Bij het beantwoorden van de hoofd- en deelvragen zal ik bovenstaande verder uitwerken. In ieder geval durf ik alvast wel de conclusie te trekken dat uit de interviews blijkt dat er veel gebeurt en dat er nog veel mogelijkheden en kansen zijn voor de Nederlandse orgelcultuur in de toekomst.

6. Samenvattingen van de artikelen

Uit het belangrijke Nederlandse orgeltijdschrift “Het Orgel” heb ik een aantal artikelen geselecteerd die als onderwerp de toekomst van de Nederlandse orgelcultuur hebben. Uiteindelijk heb ik besloten een vijftal van deze artikelen in een samengevatte vorm in dit onderzoeksverslag op te nemen. De eerste vier zijn lezingen die gehouden zijn op een symposium in het Instituut voor Liturgiewetenschap van de Rijksuniversiteit Groningen over het heden en de toekomst van de orgelcultuur. De laatste is een verslag van een door de Vereniging Nederlands Platform voor Orgelkunst en -cultuur (VNPO) georganiseerd symposium over de toekomst van het orgel in het Nederlandse muziekleven.

De lezingen en artikelen hebben elk een eigen vorm, omdat ze door verschillende mensen geschreven zijn. Ze hebben dus ook een andere vorm en opbouw dan de interviews en zijn daardoor niet één op één te vergelijken met de interviews. Ik heb daarom deze artikelen vooral geselecteerd als aanvulling op de interviews. De interviews zijn goed te vergelijken met elkaar en uit de artikelen heb ik aanvullende gegevens, visies of ideeën gehaald. In dat kader is het niet noodzakelijk dat de artikelen eenzelfde vorm en opbouw hebben als de interviews en heb ik dus de oorspronkelijke vorm en inhoud van de artikelen kunnen behouden.

Op 13 november 2004 vond in het Instituut voor Liturgiewetenschap van de Rijksuniversiteit Groningen een symposium plaats over heden en toekomst van de orgelcultuur. Centraal stond de vraag of het werkelijk wel zo slecht gaat als sommigen beweren; de algemene tenor tijdens het symposium was in ieder geval positief. Op het programma stonden vier lezingen, door achtereenvolgens Anton Vernooij, Joost Langeveld, Hans Fidom en Jan Veldkamp. "Het Orgel" publiceerde de lezingen. Nu volgen de door mij gemaakte samenvattingen van deze vier lezingen.

Het orgel is van kerk en liturgie. Nieuwe kansen en uitdagingen.

Lezing door Anton Vernooij

Laat mij eerst kort ingaan op het orgel als instrument en daarvan vooral zeggen — het is niet voor niets de titel boven mijn verhaal — dat het orgel naar mijn overtuiging alleen toekomst heeft als het geworteld blijft in zijn moedergrond. Dat zijn het kerkgebouw met zijn religieuze connotatie en vooral de kerkelijke liturgie. Vervolgens wil ik vanuit dit uitgangspunt in het kader van ons probleem drie kwesties behandelen. Eerst is dat de huidige 'belevingscultuur', die ons onvermijdelijk ook bij het kerkelijk orgelspel parten speelt. Daarna zal ik stilstaan bij de dubbele rol van de organist, namelijk als zelfstandig musicus én als functionaris binnen de kerkelijke liturgie. In het derde en laatste deel van mijn verhaal zou ik willen beargumenteren dat kerkmuziek een eigen vorm van toegepaste kunst is, met alle gevolgen van dien voor met name een noodzakelijke vernieuwing van de vakopleiding.

Als kerkmusicus, die desondanks heeft geprobeerd de geschiedenis goed te bestuderen, ben ik van mening dat secularisatie van het orgel min of meer gelijk zou staan met karaktermoord. Het orgel is vooral een kerkelijk instrument. Dat is het zeker de laatste vijfhonderd jaar geweest. Het is naar mijn mening fundamenteel onjuist om de handdoek van het kerkorgel in de ring te gooien omdat aan de huidige liturgisch-muzikale behoeften meer en meer en ook beter zou kunnen worden voldaan door de piano en ritmische instrumenten. Ons huidige orgel een kerkelijk instrument in viervoudige zin: het hoort in de akoestische ruimte van een traditioneel kerkgebouw het heeft daarvan een onlosmakelijke religieuze connotatie meegekregen, zijn klassieke repertoire is voor een groot deel geïnspireerd op religie en liturgie, en het is goeddeels ontwikkeld en tot volle wasdom gekomen voor en in de kerkelijke liturgie. Bij alle vernieuwingen heeft telkens de klassieke liturgie in aangepaste vorm aan het langste eind getrokken. Zal het orgel, hét klassieke liturgisch instrument, ook na afloop van de huidige cultuurfase er zo voor blijken te staan? Ik ben ervan overtuigd dat in dit opzicht momenteel de geschiedenis zich herhalen zal en trouwens al aan het herhalen is.

Kenmerkend voor veel hedendaagse cultuurexpressies is hun gerichtheid op een romantisch-emotionele beleving. Belangrijk voor de betekenis van feiten en gebeurtenissen is daarbij een eenzijdige gerichtheid op de ontvangende partij. Bij muziek is dat de luisteraar. De waarde van een muziekstuk hangt tegenwoordig minder af van wat deskundigen ervan zeggen of van de keuze van de uitvoerder, maar van de indruk die het op de luisteraar maakt, of, misschien nog beter gezegd: van diens innerlijke reactie. Dus ligt er voor een functionaris als de organist de uitdaging om ook — letterlijk — in te spelen op de huidige belevingscultuur. Omdat anders in dit tijdperk van individualisme de kerkganger zal blijven wegllopen als hij zich niet voelt geroerd en aangedaan. Het gaat om de vraag hoe om te gaan met de huidige mode aan cultuurexpressies. Een organist die zijn vak serieus neemt, moet daarvoor niet achter zijn orgel vandaan komen en achter een piano gaan zitten of de ritmesectie gaan bedienen. Mij lijkt het vooral van belang dat hij zich terdege op de hoogte stelt van wat er leeft onder de kerkgangers en daar bij zijn repertoirekeuze rekening mee houdt. De uitdaging aan de kerkorganist is veeleer om zich als medeverantwoordelijke voor de muziek in de kerk niet slaafs en volledig neer te leggen bij de zojuist beschreven situatie, maar deze op wijze manier te leiden naar een nieuwe en misschien inderdaad — tóch — hogere standaard.

Daarvoor is zijn instrument een zeer geschikt middel. Me dunkt dat de uitdaging zich deels concretiseert in repertoirevernieuwing ten dienste van de liturgie. Repertoire waarin middelen worden toegepast die vandaag vrij algemeen als religieus ervaren worden. Ik denk aan Arvo Pärt-achtige eenvoudige samenklanken en ritmes, aan ruimtelijke klankeffecten, aan nieuwe klankkleuren en ritmische verfijning, aan stukken waarin ruimte wordt toebedeeld aan verstillig. Het houdt ook de erkenning in van improvisatie als een eigentijds liturgisch-muzikaal genre. We zullen de ontwikkelingen ongemerkt moeten plaatsen in het kader van een educatief proces, waarin bij de gemeenteleden vooral een nieuwe luisterhouding wordt aangekweekt en waarin de eenzijdigheid waarmee vandaag muziek veelal beleefd wordt, wordt doorbroken. Die andere luisterhouding is vooral actief en creatief en zou de gemeente omhoog moeten trekken uit haar dal van eenzijdig op passiviteit en gelatenheid ingestelde auditieve condities. Tenslotte dient te worden gezegd, dat hedendaagse muziek pas vruchtbaar kan zijn in de liturgie, als de kerkelijke leiding opnieuw de dialoog met haar opent en positief stimuleert.

Organisten zijn de muzikale voorgangers naast de dominee. Gaat deze voor in gebed en preek, zij verkondigen via de muziek. Maar er is ook een tweede werkelijkheid. Want daarnaast kan de organist niet doen wat hij wil en is zijn inbreng onderdeel van een groter geheel. De organist zal, als het goed is, zijn inbreng laten afhangen van en modelleren op het geheel van de liturgie. Een gemeente heeft het liefst een vakman die van harte kan samenwerken en die vooral gelooft in de nieuwe tijden van de kerkelijke liturgie; die in dat kader zijn vak als een roeping ervaart.

Ik vraag mij af of de kern van de problematiek rond het orgel wellicht mede ligt in het feit dat er organisten zijn die de zojuist beschreven dubbelfunctie weliswaar uitoefenen, maar wie het niet lukt er mentaal voor zichzelf een harmonieus geheel van te maken en er wellicht door in een zekere identiteitscrisis geraken. Jij dient jouw inbreng als vakman te integreren in het eigen specifieke vakmanschap van amateurs. Het is in een volkscultuur dat je functioneert, niet in die van een elite. Op meerdere conservatoria was het vak kerkmuziek de eerste aangewezen om in de eerste bezuinigingsronde te worden gesnoeid, om in tweede instantie volledig te worden weggesneden. En dan heb ik het belangrijkste punt nog niet genoemd. Dat is natuurlijk het kweken van de al aangeduide kerk-muzikale en liturgische mentaliteit bij de aankomende kerkmusicus. Deze laatste moet het willen en er ondanks alle sombere perspectieven in geloven. De huidige opleiding kerkmuziek is behalve met het aanleren van vinger- en handvaardigheid vooral ook gediend met een bewustwordingsproces.

De oorzaak van de vermeende crisis in het liturgische functioneren van het orgel ligt niet wezenlijk in het instrument, maar in zijn bespelers, in hun visie op de huidige liturgische cultuur en in hun geloof daarin. Wordt de problematiek bijvoorbeeld niet onnodig negatief beoordeeld door mensen die niet hebben kunnen of willen meegroeien met de kerkelijke ontwikkelingen? En die daarom ook zelf tot het grote geseclariseerde volksdeel behoren? Ik heb voor mijzelf het idee dat het orgel al bezig is aan een comeback in de kerk. Alleen wordt deze nog niet door iedereen opgemerkt.

Over gebruik en ongebruik van het orgel in de toekomst

Lezing door Joost Langeveld

We zouden het tweeslachtige toekomstbeeld van de orgelcultuur als volgt kunnen samenvatten: Productiemiddelen (orgels) zijn volop aanwezig, evenals distribuanten (commerciële en niet-commerciële verspreiders van orgelproducten: van platenfirma's tot orgelcomités). Producenten (componisten en organisten) gaan in de toekomst een knelpunt vormen, terwijl het tekort aan consumenten zich nu reeds aandient.

Achteruitgang en verval kan alleen bestreden worden als men zicht heeft op de oorzaken ervan. Ik

zal dan ook eerst een aantal processen nalopen die een negatieve invloed uitoefenen op de conditie van de Nederlandse orgelcultuur. Het betreft algemene maatschappelijke ontwikkelingen die vanuit de orgelwereld nauwelijks of niet te beïnvloeden zijn, namelijk: ontkerkelijking, technologische ontwikkeling, privatisering, verpretparking en verkleuring van de bevolking.

De schade die de orgelcultuur op korte termijn oploopt door ontkerkelijking is voor iedereen duidelijk: sluiting, ontmanteling of verbouwing van kerkgebouwen betekent verkoop, verwaarlozing of sloop van orgels. Maar nog groter is de minder zichtbare schade op lange termijn: Afnemende kerkgang houdt in dat van jongs af aan vertrouwd raken met orgelmuziek en dus ook op latere leeftijd minder belangstelling voor de orgelcultuur zullen tonen.

Dat ontkerkelijking een onmiskenbare bedreiging van de orgelcultuur vormt vindt zijn oorzaak uiteraard in het historische feit dat orgels en orgelspel gedurende de laatste eeuwen voornamelijk in een kerkelijk-liturgische context hebben gefunctioneerd. 'Die vruchtbare lotsverbondenheid ontpopt zich nu als een soort dodelijke omhelzing', schreef ik eerder in een lyrische bui, 'Maar die binding is geen natuurnoodzakelijk gegeven; er waren bijvoorbeeld ook tijden dat kerken het orgel vijandig gezind waren.'

De technologie stond niet stil. In de afgelopen eeuw werd een veelvoud aan nieuwe apparaten en instrumenten ontwikkeld die muziek kunnen produceren, versterken en reproduceren, en die, net als het traditionele orgel, grote ruimtes van (vaak te) luide muziek kunnen voorzien, maar dan efficiënter, eenvoudiger en vooral goedkoper.

Privatisering in de meest algemene betekenis van het woord — de omzetting van collectieve handelingen in private, individuele activiteiten — is een proces dat langzamerhand steeds meer levensterreinen bestrijkt. Ook onze omgang met de kunsten heeft de privatisering niet onberoerd gelaten. Zodra enige hindernis optreedt — parkeerproblemen, ontoegankelijke stadscentra, slecht weer, rugklachten, enzovoort — is de keuze voor comfort gauw gemaakt. Daar heeft het concertbezoek uiteraard onder te lijden.

De belangstelling voor orgelmuziek ondervindt zware concurrentie van andere vrijetijdsactiviteiten. Nederland is één groot pretpark aan het worden en te midden van de talloze attracties die om aandacht schreeuwen, is het geluid van het orgel — ook al zijn alle registers opengetrokken — slechts met moeite waarneembaar.

Het overgrote deel van de allochtone bevolking heeft een culturele achtergrond waarin het orgel geen enkele rol speelt. Als een groeiend segment van de bevolking van huis uit niets met orgelmuziek heeft zijn de toekomstperspectieven voor de orgelcultuur uiteraard minder gunstig.

Deze vijf processen zijn vanuit de orgelwereld niet of nauwelijks te beïnvloeden. Het enige wat men ermee zou kunnen doen is pogen er een radicaal andere draai aan te geven door ze te benutten in plaats van te beklagen. Eén van de mogelijke gevolgen van ontkerkelijking en verkleuring is dat een groot deel van de bevolking onbevangen en onbevooroordeeld staat tegenover orgelmuziek. Te midden van de eigentijdse muziektechnologische hoogstandjes kan de relatief eenvoudige technologie van het orgel ook gunstig afsteken. Ambachtelijkheid levert een zekere status op. Tijdens orgelexcursies verrast het mij telkens weer hoe mensen gefascineerd zijn door het binnenwerk van het orgel en door de manier waarop een organist toetsen en registers (met de hand) bespeelt. Bij de privatisering zouden we kunnen aansluiten door meer aandacht te besteden aan huisconcerten, huisorgels en composities voor dit orgeltype. Om tenslotte op zinvolle wijze op de verpretparking in te spelen, moet men over een flinke dosis fantasie beschikken. Ik kan me voorstellen dat bijvoorbeeld tijdens een kinderconcert het orgel in een soort muzikaal pretpark

wordt omgetoverd. Anderzijds is het denkbaar dat tijdens openbare festiviteiten (naar analogie van de rijdende beiaard) een rijdend orgel een bijdrage aan de feestvreugde levert.

Het omvormen van nadelen in voordelen vergt veel energie, originaliteit en verbeeldingskracht, en het zal duidelijk zijn dat de toekomst van de Nederlandse orgelcultuur het niet op de eerste plaats hiervan hebben moet, hoe belangrijk en stimulerend deze pogingen ook zijn. Maar waar moet die toekomst het dan wél van hebben? Mijns inziens zal de orgelcultuur in ons land haar vitaliteit behouden als zij op drie vormen van orgelgebruik berust:

liturgisch gebruik, concerterend gebruik en niet-liturgisch functioneel gebruik.

Liturgisch orgelgebruik zal in de komende tijd ongetwijfeld een belangrijke voedingsbodem voor de Nederlandse orgelcultuur blijven, al wordt die basis door de ontkerkelijking wel steeds smaller.

Wanneer we terugkeren naar de harde werkelijkheid, kunnen we anders dan constateren dat door de blijkbaar onstuitbare afname van kerkgang het liturgisch orgelgebruik alléén een te smalle basis is voor een vitale orgelcultuur in de toekomst biedt.

Het concertleven biedt dan ook de meest voor de hand liggende mogelijkheid om orgels en orgelmuziek ook buiten de liturgie te laten voortbestaan. Orgelconcerten vormen inmiddels een tweede, onmisbare voedingsbodem voor de Nederlandse orgelcultuur.

Ook deze basis vertoont echter afkalvingsverschijnselen. Het is de laatste jaren al vaak geconstateerd: het publiek van orgelconcerten neemt af in aantal en toe in leeftijd. Het is dan ook van levensbelang nieuwe publieksgroepen te interesseren voor het orgel. Excursies, educatieve projecten, aantrekkelijke publiciteit en een efficiënte concertorganisatie kunnen daarbij een grote rol spelen, maar het belangrijkste blijft uiteraard de inhoud van de orgelconcerten zelf. Daarbij valt te denken aan een zorgvuldiger en meer doordachte programmering (bijvoorbeeld een thematisch programma in plaats van de gebruikelijke muzikale fruitmand), aan nieuw of ongebruikelijk repertoire, aan andere muziekgenres (eigentijdse jazz bijvoorbeeld), aan samenspel met andere instrumenten en aan combinaties met andere takken van kunst (bijvoorbeeld met literatuur, dans of film), zoals die onder andere op het Festival MotoR DE WIND gedemonstreerd zijn.

Waarom zouden onze beroemde monumentale orgels zwijgen als in de grote stadskerken congressen, zittingen van onderwijsinstellingen, tentoonstellingen, prijsuitreikingen, niet-kerkelijke rouw- en trouwbijeenkomsten, officiële ontvangsten en recepties plaatsvinden? Waarom zou dat fraaie dorpsorgel werkloos toezien hoe in een romantisch plattelandskerkje een huwelijk voor de burgerlijke stand gesloten wordt?

De overstap naar zulke nieuwe vormen van functioneel orgelgebruik is eigenlijk heel makkelijk te maken; in feite is hij op diverse plaatsen al gemaakt. Maar het is duidelijk dat lang niet alle beheerders, organisten en medewerkers van congresbureaus evenveel oog hebben voor de geweldige mogelijkheden die het orgel op dit terrein in zich bergt. Het zou daarom goed zijn als er meer stadsorganisten benoemd worden die niet alleen het orgelonderhoud en de concerten tot hun verantwoordelijkheid rekenen, maar ook het stimuleren en realiseren van functioneel orgelgebruik. Het zou eveneens goed zijn als Monumentenzorg ook bij orgelrestauraties een exploitatieplan vraagt, waardoor behorende instanties gedwongen worden creatief na te denken over een zinvolle benutting van hun muzikale infrastructuur.

Doordenkend over functioneel niet-liturgisch orgelgebruik stuit men op nog een logisch volgende stap: het plaatsen van waardevolle overvloedige instrumenten in andere openbare ruimtes waar bovengenoemde bijeenkomsten plaatsvinden: stadhuizen, musea, cultuurcentra, aula's, enzovoort.

Het orgel, dat ruim twee millennia geleden als wonderkind ter aarde kwam, is in onze tijd een zorgenkind geworden. Aan ons de uitdaging om er weer een wonderkind van te maken en het een prominente plaats te geven in het Nederlandse muziekleven.

Over gebruik en ongebruik van het orgel in de toekomst

We zouden het tweeslachtige toekomstbeeld van de orgelcultuur als volgt kunnen samenvatten: Productiemiddelen (orgels) zijn volop aanwezig, evenals distribuanten (commerciële en niet-commerciële verspreiders van orgelproducten: van platenfirma's tot orgelcomités). Producenten (componisten en organisten) gaan in de toekomst een knelpunt vormen, terwijl het tekort aan consumenten zich nu reeds aandient.

Achteruitgang en verval kan alleen bestreden worden als men zicht heeft op de oorzaken ervan. Ik zal dan ook eerst een aantal processen nalopen die een negatieve invloed uitoefenen op de conditie van de Nederlandse orgelcultuur. Het betreft algemene maatschappelijke ontwikkelingen die vanuit de orgelwereld nauwelijks of niet te beïnvloeden zijn, namelijk: ontkerkelijking, technologische ontwikkeling, privatisering, verpretparking en verkleuring van de bevolking.

De schade die de orgelcultuur op korte termijn oploopt door ontkerkelijking is voor iedereen duidelijk: sluiting, ontmanteling of verbouwing van kerkgebouwen betekent verkoop, verwaarlozing of sloop van orgels. Maar nog groter is de minder zichtbare schade op lange termijn: Afnemende kerkgang houdt in dat van jongs af aan vertrouwd raken met orgelmuziek en dus ook op latere leeftijd minder belangstelling voor de orgelcultuur zullen tonen.

Dat ontkerkelijking een onmiskenbare bedreiging van de orgelcultuur vormt vindt zijn oorzaak uiteraard in het historische feit dat orgels en orgelspel gedurende de laatste eeuwen voornamelijk in een kerkelijk-liturgische context hebben gefunctioneerd. 'Die vruchtbare lotsverbondenheid ontpopt zich nu als een soort dodelijke omhelzing', schreef ik eerder in een lyrische bui, 'Maar die binding is geen natuurnoodzakelijk gegeven; er waren bijvoorbeeld ook tijden dat kerken het orgel vijandig gezind waren.'

De technologie stond niet stil. In de afgelopen eeuw werd een veelvoud aan nieuwe apparaten en instrumenten ontwikkeld die muziek kunnen produceren, versterken en reproduceren, en die, net als het traditionele orgel, grote ruimtes van (vaak te) luide muziek kunnen voorzien, maar dan efficiënter, eenvoudiger en vooral goedkoper.

Privatisering in de meest algemene betekenis van het woord — de omzetting van collectieve handelingen in private, individuele activiteiten — is een proces dat langzamerhand steeds meer levensterreinen bestrijkt. Ook onze omgang met de kunsten heeft de privatisering niet onberoerd gelaten. Zodra enige hindernis optreedt — parkeerproblemen, ontoegankelijke stadscentra, slecht weer, rugklachten, enzovoort — is de keuze voor comfort gauw gemaakt. Daar heeft het concertbezoek uiteraard onder te lijden.

De belangstelling voor orgelmuziek ondervindt zware concurrentie van andere vrijetijdsactiviteiten. Nederland is één groot pretpark aan het worden en te midden van de talloze attracties die om aandacht schreeuwen, is het geluid van het orgel — ook al zijn alle registers opengetrokken — slechts met moeite waarneembaar.

Het overgrote deel van de allochtone bevolking heeft een culturele achtergrond waarin het orgel geen enkele rol speelt. Als een groeiend segment van de bevolking van huis uit niets met orgelmuziek heeft zijn de toekomstperspectieven voor de orgelcultuur uiteraard minder gunstig.

deze vijf processen zijn vanuit de orgelwereld niet of nauwelijks te beïnvloeden. Het enige wat men ermee zou kunnen doen is pogen er een radicaal andere draai aan te geven door ze te benutten in plaats van te beklagen. Eén van de mogelijke gevolgen van ontkerkelijking en verkleuring is dat een groot deel van de bevolking onbevangen en onbevooroordeeld staat tegenover orgelmuziek. Te

midden van de eigentijdse muziektechnologische hoogstandjes kan de relatief eenvoudige technologie van het orgel ook gunstig afsteken. Ambachtelijkheid levert een zekere status op. Tijdens orgelexcursies verrast het mij telkens weer hoe mensen gefascineerd zijn door het binnenwerk van het orgel en door de manier waarop een organist toetsen en registers (met de hand) bespeelt. Bij de privatisering zouden we kunnen aansluiten door meer aandacht te besteden aan huisconcerten, huisorgels en composities voor dit orgeltype. Om tenslotte op zinvolle wijze op de verpretparking in te spelen, moet men over een flinke dosis fantasie beschikken. Ik kan me voorstellen dat bijvoorbeeld tijdens een kinderconcert het orgel in een soort muzikaal pretpark wordt omgetoverd. Anderzijds is het denkbaar dat tijdens openbare festiviteiten (naar analogie van de rijdende beiaard) een rijdend orgel een bijdrage aan de feestvreugde levert. Het omvormen van nadelen in voordelen vergt veel energie, originaliteit en verbeeldingskracht, en het zal duidelijk zijn dat de toekomst van de Nederlandse orgelcultuur het niet op de eerste plaats hiervan hebben moet, hoe belangrijk en stimulerend deze pogingen ook zijn. Maar waar moet die toekomst het dan wél van hebben? Mijns inziens zal de orgelcultuur in ons land haar vitaliteit behouden als zij op drie vormen van orgelgebruik berust: liturgisch gebruik, concerterend gebruik en niet-liturgisch functioneel gebruik.

Liturgisch orgelgebruik zal in de komende tijd ongetwijfeld een belangrijke voedingsbodem voor de Nederlandse orgelcultuur blijven, al wordt die basis door de ontkerkelijking wel steeds smaller. Wanneer we terugkeren naar de harde werkelijkheid, kunnen we anders dan constateren dat door de blijkbaar onstuitbare afname van kerkgang het liturgisch orgelgebruik alléén een te smalle basis is voor een vitale orgelcultuur in de toekomst biedt.

Het concertleven biedt dan ook de meest voor de hand liggende mogelijkheid om orgels en orgelmuziek ook buiten de liturgie te laten voortbestaan. Orgelconcerten vormen inmiddels een tweede, onmisbare voedingsbodem voor de Nederlandse orgelcultuur. Ook deze basis vertoont echter afkalvingsverschijnselen. Het is de laatste jaren al vaak geconstateerd: het publiek van orgelconcerten neemt af in aantal en toe in leeftijd. Het is dan ook van levensbelang nieuwe publieksgroepen te interesseren voor het orgel. Excursies, educatieve projecten, aantrekkelijke publiciteit en een efficiënte concertorganisatie kunnen daarbij een grote rol spelen, maar het belangrijkste blijft uiteraard de inhoud van de orgelconcerten zelf. Daarbij valt te denken aan een zorgvuldiger en meer doordachte programmering (bijvoorbeeld een thematisch programma in plaats van de gebruikelijke muzikale fruitmand), aan nieuw of ongebruikelijk repertoire, aan andere muziekgenres (eigentijdse jazz bijvoorbeeld), aan samenspel met andere instrumenten en aan combinaties met andere takken van kunst (bijvoorbeeld met literatuur, dans of film), zoals die onder andere op het Festival MotoR DE WIND gedemonstreerd zijn.

Waarom zouden onze beroemde monumentale orgels zwijgen als in de grote stadskerken congressen, zittingen van onderwijsinstellingen, tentoonstellingen, prijsuitreikingen, niet-kerkelijke rouw- en trouwbijeenkomsten, officiële ontvangsten en recepties plaatsvinden? Waarom zou dat fraaie dorpsorgel werkloos toezien hoe in een romantisch plattelandskerkje een huwelijk voor de burgerlijke stand gesloten wordt?

De overstap naar zulke nieuwe vormen van functioneel orgelgebruik is eigenlijk heel makkelijk te maken; in feite is hij op diverse plaatsen al gemaakt. Maar het is duidelijk dat lang niet alle beheerders, organisten en medewerkers van congresbureaus evenveel oog hebben voor de geweldige mogelijkheden die het orgel op dit terrein in zich bergt. Het zou daarom goed zijn als er meer stadsorganisten benoemd worden die niet alleen het orgelonderhoud en de concerten tot hun verantwoordelijkheid rekenen, maar ook het stimuleren en realiseren van functioneel orgelgebruik. Het zou eveneens goed zijn als Monumentenzorg ook bij orgelrestauraties een exploitatieplan vraagt, waardoor behorende instanties gedwongen worden creatief na te denken over een zinvolle

benutting van hun muzikale infrastructuur.

Doordenkend over functioneel niet-liturgisch orgelgebruik stuit men op nog een logisch volgende stap: het plaatsen van waardevolle overvloedige instrumenten in andere openbare ruimtes waar bovengenoemde bijeenkomsten plaatsvinden: stadhuizen, musea, cultuurcentra, aula's, enzovoort.

Het orgel, dat ruim twee millennia geleden als wonderkind ter aarde kwam, is in onze tijd een zorgenkind geworden. Aan ons de uitdaging om er weer een wonderkind van te maken en het een prominente plaats te geven in het Nederlandse muziekleven.

Stand van zaken in de orgeltuinen: humus genoeg, tijd voor bloemen!

Lezing door Hans Fidom

Mist onze discussie over de orgelcultuur wellicht het essentiële aspect van de kwaliteit? Ik wil het komende halfuur proberen om in kaart te brengen wat er over de kwaliteit van onze orgelcultuur te zeggen valt. Wat mij betreft hebben we het over orgelkunst, het is dus zaak te formuleren welke aspecten van het begrip kwaliteit binnen het domein van de kunst belangrijk zijn. De kwaliteit van een kunstwerk is hoog wanneer het perspectief van de kijker, luisteraar of lezer op de wereld er meer reliëf door krijgt dan hij of zij op eigen kracht had kunnen waarnemen. Kunst bestaat echter niet bij kunstwerken alleen: op het bekijken, beluisteren of lezen van kunst volgt vrijwel altijd nadenken en discussiëren over kunst. Ook de intellectuele kwaliteit van de cultuur rondom kunstwerken is van belang. Ik moet zowel de artistieke kwaliteit van de orgelcultuur als de intellectuele kwaliteit ervan van dichterbij bekijken.

Artistieke aspecten van de orgelcultuur

In de eerste plaats valt op dat de meeste organisten zich vooral bezighouden met het reproduceren van bestaande muziek. Tegelijk verdienen zij echter nauwelijks iets met het geven van concerten. Hun inkomen moeten ze dus op een andere manier verwerven. De meesten van hen hebben daarom geen tijd om hun repertoire en hun kennis daarover uit te breiden. In de praktijk betekent een en ander dat bij het grootste deel van de orgelconcerten die in Nederland plaatsvinden bekende muziek op bekende orgels op een bekende manier wordt uitgevoerd. Naar artistieke kwaliteit wordt niet direct gestreefd. Nu is dit niet het hele verhaal. Sinds grofweg de eeuwwisseling komen er steeds meer concerten waarin de organist zelf wil uitmaken wat zij met een bepaald muziekstuk op een gegeven orgel doet. Er is dus wel sprake van artistieke kwaliteit. De ontwikkelingen in deze zijn echter nog zo pril, dat het te vroeg is om conclusies te trekken over de artistieke kwaliteit ervan.

Intellectuele aspecten van de orgelcultuur

Drie aandachtspunten:

1. Hoe minder bronnen er uit een bepaalde periode zijn, hoe terughoudender we moeten zijn met conclusies over die periode.
2. Joël-Marie Fauquet liet in 1999 zien dat Franck zijn werken naar alle waarschijnlijkheid aanmerkelijk sneller heeft bedoeld dat de meeste organisten ze op dit moment spelen. Ibo Ortgies heeft argumenten om een rij gezet die erop wijzen dat de middentemperatuur tot ver in de 18de eeuw de standaardtemperatuur was in Noord-Europa, terwijl er bij restauraties vaak een Vallotti-achtige stemming in oude orgels wordt gelegd. Cultuurfilosoof Albert van der Schoot publiceerde in 2003 het simpele gegeven dat de zogeheten 'gulden snede' pas in 1854 als zodanig werd benoemd, terwijl ik nog regelmatig orgelmaker en orgelfrontenkenners tegenkom die menen dat de gulden snede een superieure verhouding is, die daarom door de orgelmakers uit te barok zou zijn toegepast. Ik teken aan dat er tot nog toe niemand is geweest die argumenten heeft gepubliceerd die tegen de redeneringen van Fauquet, Ortgies of Van der Schoot ontkrachten; en bovendien dat wat er wel is

gepubliceerd, bedoeld is om tegengestelde meningen te beredeneren.

3. In het boek *Organ Technique* gaat Jacques van Oormerssen, hoofddocent orgel aan het Conservatorium te Amsterdam ervan uit dat de harmoniumschool van Reinhardt (1831-1912) een goede bron is om conclusies te trekken over de manier van orgelspelen in de 19^e eeuw. Ewald Kooiman toonde aan dat het gros van de aanbevelingen die Jacques van Oortmerssen doet in zijn boek *Organ Technique* niet in lijn ligt met wat andere 19^e-eeuwse bronnen daarover zeggen. De overlevering dat Albert Schweitzer de man was die aan het begin van de 20ste eeuw de orgelkunst een nieuwe richting toonde is in Nederland bijzonder hardnekkig, terwijl Harald Schützeichel in 1991 toonde dat Schweitzer bepaald niet consequent was in zijn opvattingen over orgelbouw. Er zijn mensen die getuige hun werk en getuige hetgeen ze in gesprekken aan de orde stellen, de indruk wekken te beschikken over essentiële kennis over orgelmuziek en orgelbouw, en die er toch voor kiezen die kennis niet te delen. Binnen orgelmakerijen komt dit nogal eens voor, maar ook organologen kiezen wel voor deze houding.

De rode lijn door deze voorbeelden is dat het ons moeilijk valt om nieuwe kennis serieus te nemen wanneer deze niet past bij bestaande of gewenste kennis, of deze zelfs ter discussie stelt. De effecten daarvan kunnen behoorlijk versterkt worden door de binnen de orgelcultuur algemeen gebruikelijke terughoudendheid wanneer deze of gene kennisbezitter weer eens weigert zijn kennis publiekelijk te delen. Eén van de bekendste wetenschapsfilosofen uit de 20ste eeuw, Karl Popper, pleit ervoor niet naar bevestiging te zoeken, maar naar ontkrachting: zelfkritiek als basishouding. Het zoeken naar bevestigende theorieën in de Nederlandse orgelcultuur veel beter is ontwikkeld dat het zoeken naar ontkrachting ervan. Een weinig vruchtbare situatie.

Wat de artistieke kwaliteit van de Nederlandse orgelcultuur betreft, lijkt er een ontwikkeling te zijn ingezet die het op termijn mogelijk maakt in de Nederlandse orgelcultuur überhaupt van artistieke kwaliteit te kunnen spreken. Wat de intellectuele kwaliteit betreft, valt op dat het redelijk eenvoudig is voorbeelden te noemen die vragen oproepen over het niveau ervan. Zolang onze orgelcultuur superieure muziek op superieure orgels oplevert en dat gebeurt gelukkig nog altijd, lijkt me dat niet is om ons reuze zorgen over te maken, maar duidelijk is wel dat met het gros van de concerten, zowel als met de manier van redeneren die ik heb laten zien, vooral de humuslaag van de Nederlandse Orgelcultuur wordt aangedikt, terwijl die inmiddels nu echt wel rijk genoeg is. Wat heb je bovendien aan zoveel potgrond als je het maar niet voor elkaar krijgt boven het maaiveld eens een echte feestelijke orgeltuin te kweken Een tuin dus die ook verlokkelijk is voor wie niet met kerk en orgelconcert is opgegroeid? Concreet ik denk dat het aanbeveling verdient dat de nieuwe inzichten die muziekwetenschappers en andere denkers nationaal en internationaal formuleren juist in Nederland, toch het land van de belangrijkste historische orgels, aan een scherp onderzoek worden onderworpen om hun kracht te testen en mochten ze die test doorstaan, worden betrokken bij besluitvorming bij orgelprojecten. Zo ontstaat er een parallel aan de positieve artistieke ontwikkeling die ik signaleerde een intellectuele houding die die ontwikkeling versterkt. Daarmee wordt de artistieke speelruimte van organisten en andere musici groter. Vruchtbaarder kan het niet.

'Wy skworre de brut wol ie pen'

Informatie over registreren? Niet nodig: we roppen het zootje wel open

Lezing door Jan Veldkamp

'Wy skworre de brut wol iepen.' Toen de Friese organist me dat een tijdje geleden recht in mijn gezicht zei, stond mijn orgelmakershart bijna stil. 'We roppen het zootje wel open'! Plaats van handeling was de kerk waar wij als Mense Ruiters Orgelmakers een jaar eerder een nieuw orgel hadden gebouwd. Ik was er voor het jaarlijkse onderhoud en de garantiebeurt. De organist hielp mij

daarbij door de toetsen in te drukken tijdens het stemmen. Toen we klaar waren, zei ik: 'Zullen we eens een aantal mogelijkheden van klanken en registercombinaties doornemen?' Nou, dat was niet nodig: 'Wy skworre de brut wol iepen.' Zo'n uitspraak raakt je als orgelmaker diep. Je vraagt je een moment af waar je het allemaal voor doet Maar gelukkig winnen je eigen enthousiasme en je liefde voor het vak het altijd weer, hoe vaak je ook moet constateren dat organisten niet alleen bijna niets weten over de registers van hun orgels, maar er ook nauwelijks in geïnteresseerd zijn.

Op het gevaar af hier open deuren in te trappen, zeg ik het daarom nog maar eens: het maken van een orgel is niet het zomaar even fabriceren van een windlade, mechaniek, pijpen, kast en klank — een orgel wordt gebouwd vanuit het hart. Wij hebben in ons bedrijf vaak discussies over alternatieve vormen van het orgel, zeker qua dispositie en klankvormen. Wel is het zo dat we door de jaren heen een aantal relatief vastliggende uitgangspunten kennen. Het belangrijkste daarvan betreft de intonatie. Nadat alle delen in de werkplaats zijn gemaakt en het orgel in de kerk is opgebouwd, beginnen we daarmee, dus met het afstemmen van de klank op de ruimte waarin het orgel staat De basis van de intonatie is bij het maken van de pijpen al gelegd: de intonateur maakt bij ons ook de pijpen. Intoneren is de juiste balans zoeken binnen de klank van een pijp, en tegelijkertijd tussen de klank van de pijpen en registers onderling. De intonateur is als een koordirigent: de stemmen moeten elk voor zich en samen overtuigend klinken. Ons uitgangspunt is dat we in de Prestant 8 eigenlijk al de klank van het hele orgel willen horen.

Organisten weten vaak niet welke registers ze voor bepaalde muziek op een bepaald type orgel nodig hebben, en dat zijn niet alleen de amateurs. Elk orgel heeft zijn eigen klankkleur en daarom moet, met de nadruk op moet, ieder instrument bespeeld worden met respect voor die eigenheid. Ik denk dat in de orgelklassen op conservatoria meer aandacht moet worden besteed aan het registreren.

In de jaren '60, '70 en '80 van de vorige eeuw is de heroriëntatie op de historie steeds sterker geworden, zodat de instrumenten bij restauratie zoveel mogelijk in de oorspronkelijke staat werden teruggebracht. Inmiddels wordt veelal echter een door de eeuwen heen gegroeid concept gerespecteerd en onaangetast gelaten, mits het ontstane concept een eenheid vormt. Nieuwe orgels worden nu doorgaans historiserend gebouwd. Zijn we daarmee terug bij af? Wat mij betreft niet: het is een opstap om verder te komen, om nieuwe inzichten te verwerven en uit te werken.

Een toekomst voor nieuwe ontwikkelingen is er echter alleen als we de handen ineenslaan. Componisten moeten meer gehoord worden. Componisten kunnen orgelmakers inspireren en aangeven wat nodig is om deze muziek uit te voeren. Kerkbesturen zullen bij de bouw van een orgel overleg moeten voeren met componisten, organisten en orgelbouwers. Cantors en cantorijen kunnen de liturgische muziek in de kerkdienst stimuleren, en het orgel kan daarbij een belangrijke taak hebben. Predikanten en andere voorgangers zullen de muziek een centralere en grotere plaats moeten geven in de liturgie. Ook als orgelmakers hebben we het nodige te doen. Als we het orgel opvatten als een grote akoestische synthesizer, met muziek instrumenten als trompetten, fluiten en violen, ligt het voor de hand het uit te breiden met extra klanken. In de Rooms-Katholieke Kerk in Maurik hebben wij samen met de cantor/organist/componist het experiment aangedurfd, door een 'echte' synthesizer rechtstreeks met het mechanische orgel te verbinden. Helaas heb ik moeten constateren dat organisten hun vooroordelen over dergelijke en andere nieuwe mogelijkheden zo zwaar laten wegen dat ze niet eens bereid zijn er eens kennis van te nemen, laat staan dat ze achter de klavieren plaatsnemen.

Wij kunnen kennis uit verleden en heden bundelen, en nieuwe uitdagingen voor orgelmakers en organist stellen. Eigenlijk is het heel simpel: als we het zelf willen, komt het met de orgelcultuur

goed. De enige voorwaarde is dat we het wel met z'n allen moeten doen!

Op dinsdag 21 november 2006 belegde de Vereniging Nederlands Platform voor Orgelkunst en -cultuur (VNPO) een symposium over de toekomst van het orgel in het Nederlandse muziekleven. Het symposium werd gehouden in het concert- en congresgebouw De Doelen te Rotterdam. Aanleiding voor het symposium was onder meer de voltooiing van de eerste restauratiefase van het Flentrop-orgel in de Doelen. In "Het Orgel" verscheen een verslag van dit symposium van Jan Smelik. Nu volgt een door mij gemaakte samenvatting van dit verslag.

Symposium over de toekomst van de Nederlandse orgelcultuur in De Doelen te Rotterdam
"Hoezo: koninklijk instrument?"

Jan Smelik

Dagvoorzitter Neil Wallace, hoofd Programmering van de Doelen te Rotterdam, formuleerde aan het begin van de dag als doelstellingen voor het symposium: 1. het krijgen van een duidelijker beeld van de factoren die belemmerd of bevorderend werken op de Nederlandse orgelcultuur (orgelrepertoire, orgelprogrammering etc.). 2. Het uitwisselen van creatieve ideeën en gedachten om het orgel in de Nederlandse muziekcultuur te verstevigen. Daarbij moeten of kunnen een aantal kernvragen aan de orde komen:

1. Wat is er eigenlijk aan de hand? Is er wel een probleem met het orgel en orgelprogrammering? Is het glas halfvol of half leeg?
2. Hoe ziet onze toekomstvisie eruit? Hebben we een beeld van waar we met de orgelcultuur naar toe willen? Daarbij zullen zeker de religieuze en seculiere orgelculturen en hun onderlinge verhouding ter sprake komen.
3. Wat is in de orgelcultuur de rol van programmeurs, het publiek, de muziekcritici, de media en hoe verhouden zij zich tot elkaar? Hoe belangrijk zijn netwerken in de orgelwereld, plaatselijk en regionaal?
4. Waar liggen haalbare mogelijkheden voor verbetering van de orgelcultuur en voor oplossingen van problemen die daar te constateren zijn?

Martijn Sanders, die tussen maart 1982 en juni 2006 directeur van Het Concertgebouw te Amsterdam was, ging in zijn lezing vooral in op het gebruik van het orgel in een concertzaal. Sanders opperde veelal vragenderwijs het volgende:

1. Staan de mooiste orgels eigenlijk niet in kerken in plaats van in concertzalen; zeker wanneer het gaat om instrumenten voor solobespeling? 2. Hebben de kerkelijke afkomst en traditie van het orgel het instrument niet gestigmatiseerd? Dat wil zeggen: is het orgel door deze herkomst niet een fremdkörper in een concertzaal: een instrument voor religieuze muziekbeoefening in een niet-religieuze omgeving? 3. Er zijn geen componisten die in de afgelopen 150 jaar voor het romantische orgel gecomponeerd hebben en met die werken populair geworden zijn bij het grote publiek. Was dat wel gebeurd, dan was die kerkelijke herkomst van het orgel wellicht allang geen obstakel meer. "Bij componisten die wel voor orgel geschreven hebben, tref je nog steeds die kerkelijke geur aan. Denk aan mensen als Poulenc en Messiaen. Er is dus gewoon te weinig, aantrekkelijk en aansprekend repertoire voor orgels in de concertzalen." 4. De orgelwereld is verdeeld. Er bestaat veel onenigheid over allerlei onderwerpen, zoals de vraag of je Bachs orgelmuziek op het Maarschalkerweerd-orgel in het Concertgebouw mag spelen. De zogeheten 'oude muziek'-beweging met haar authentieke uitvoeringspraktijk heeft het concertzaalorgel niet gepopulariseerd. Bij uitvoeringen van o.a. Bachs Mattheüs-Passion in het Concertgebouw worden andere orgels gebruikt. 5. Het orgel is een kostbaar en duur instrument. Het vergt onderhoud en moet voortdurend gestemd worden. Bovendien hebben orkesten geen organisten in dienst en moet men ze inhuren, wat helemaal in tijden van bezuinigingen een kostbare aangelegenheid is. 6. Er zijn geen ster-organisten, vergelijkbaar met een zangeres als Cecilia Bartoli of een violiste als Janine Jansen. Er zijn dus geen organisten die alleen al door hun naam volle zalen trekken. 7. We zijn steeds

visueller ingesteld geworden en willen daarom ook dat op orgelconcerten veel te zien is. Bij orgelconcerten zit je met z'n allen naar een niet bewegend instrument te kijken waarbij je zelfs de organist niet ziet. 8. Dikwijls doemt het probleem op bij orgels in concertzalen dat gastorkesten een stemming hanteren die niet overeenkomt met die van het orgel. 9. Een orgelconcert in een kerkgebouw is financieel veel beter haalbaar dan een orgelrecital in een concertzaal. In het Concertgebouw kost een orgelconcert al gauw rond de twintigduizend euro, exclusief het honorarium voor de organist. Bij een bezetting van duizend bezoekers kom je dan al op 20 euro per persoon. Er is dus een economische reden waarom het orgel in het Concertgebouw bijna niet gebruikt wordt.

Als mogelijk oplossingen voor de geconstateerde problemen noemde Sanders dat componisten veel meer bij het orgelbetrokken moeten gaan worden. Dat kan bijvoorbeeld wanneer orkesten of concertzalen compositieopdrachten verstrekken. In de tweede plaats leek het Sanders zinvol om de concerten visueel attractiever te maken, zoals door het plaatsen van videoschermen waarop de organist te zien is tijdens het spelen ('..vooral de voeten laten zien...') Ten derde vroeg hij de programmeurs eens goed na te gaan welke stukken er allemaal geschreven zijn voor het concertorgel, zowel voor de solobespeling als in combinatie met andere instrumenten (orkest). In de vierde plaats stelde Sanders dat het imago van het orgel verbeterd kan worden wanneer organisten niet meer "zo ongelofelijk vaak ruziemaken". Ten slotte merkte Sanders op dat er veel meer gedaan kan worden aan publiciteit rond orgelactiviteiten, bijvoorbeeld via internet.

"Het orgel heeft meer majestueus verleden dan een vanzelfsprekende, glorieuze toekomst". Met deze zin opende Kaspar Jansen, kunst- en muziekredacteur van NRC Handelsblad, zijn bijdrage aan het symposium. Voor kerkgangers is het elke zondag 'orgeldag', maar voor een steeds groter deel van de Nederlanders — en ook voor de componisten onder hen — heeft het orgel weinig te maken met het hedendaagse muziekleven. Jansen wees erop dat veel, zo niet alles al geprobeerd is om het orgel te propageren en om orgelconcerten zinvol te programmeren. En dat is ook in veel gevallen lukt, want hoe je het ook went of keert er bestaat in Nederland een orgelcultuur van belang. Er worden al veel orgelactiviteiten ontplooid, stelde Jansen. Maar alles kan natuurlijk meer en beter. Volgens de NRC-muziekrecensent is het beste advies om vooral door te gaan met het organiseren van goede orgelevenementen en -activiteiten. Een goede, uitgebalanceerde programmering is eveneens aan te bevelen, maar zorg daarbij altijd voor een goed muzikaal niveau. Koester daarbij geen dromen over een miljoenenpubliek voor orgel: "dat is er niet en dat komt er toch nooit. Accepteer dat het is zoals het al eeuwen is."

Cynthia Wilson, artistiek manager van het Rotterdams Philharmonisch Orkest en voormalig medewerkster van de NCRV-radio, opende haar lezing met een regel uit een Engels gebed: Lord, grant me the strenght to change the things I can change, and to accept the things I cannot change." Als voorbeelden van zaken die naar Wilsons idee niet te veranderen zijn, noemde ze het feit dat de kerken leeglopen. Een ander onoplosbaar probleem op dit moment is dat er teveel afgestudeerde organisten zijn. Bovendien besteden we in Nederland te weinig geld aan getalenteerde organisten. Dat kunnen we niet oplossen. Evenmin kunnen we er veel aan doen dat op radio en tv geen belangstelling meer is voor het orgel. Wat kunnen we dan wel veranderen? Wilson noemde zes punten die alle gebaseerd zijn op respect voor de wetten van marketing.

1. Spreek je toeristen aan. In het buitenland zijn de orgels van Nederland bekend en beroemd, evenals tulpen en klompen. Met VVV's en andere instanties zouden we die internationale bekendheid veel meer kunnen uitbuiten.
2. Haak in op de 'honger' die er vandaag de dag is naar spiritualiteit en maak gebruik van de hedendaagse 'festivalgekte'. Bed het orgel in in een bredere programmering.
3. Gebruik feesten, een jubileum van een stad, van een concertzaal, van een kerk om het orgel onder de aandacht te brengen. Zo is bij het 10-jarig bestaan van de Frits Philipszaal in Eindhoven een compositieopdracht gegeven voor een orgelsolelwerk.
4. De kerken lopen leeg, maar

de concertzalen lopen op de zondagmorgen vol. Gebruik dat succes van de concertseries op zondag om ook het orgel te promoten. Maak bijvoorbeeld een orgelconcertserie voor de zondagmorgen.

5. Werk aan plaatselijke coördinatie van de concerten. Zorg dat er niet gelijktijdig concerten plaatsvinden die elkaar beconcurreren. 6. Ken je publiek en bied ze wat ze zoeken. In Eindhoven is gebleken dat het publiek graag óf internationale beroemdheden wenste, óf organisten die plaatselijke bekendheid hebben.

Kortom, analyseer steeds wie er komt, waarom men komt en hoe je ze vast kunt houden, zodat ze steeds weer terugkomen. Het terreur van 'steeds maar iets nieuws te moeten bedenken' spreekt Wilson tegen. Zoek het in kleine dingen ("less is more") en heb vooral een lange adem.

Christa Hijink (Klankwerk v.o.f.) hield haar voordracht (of eigenlijk werd die gelezen door Prosper Sevestre omdat zij slecht bij stem was) vooral tegen de achtergrond van de talloze orgelconcerten die overal in kerken en kerkjes gehouden worden.

Ten aanzien van het orgelconcert somde Hijink wat gewoonten op die naar haar idee voor verbetering vatbaar zijn: de gratis toegang met een collecte na afloop, het ontbreken van een pauze, het beginnen van het concert door het spelen van een 'let-op-ik-ga-beginnen-akkoordje' te spelen. Hoe kunnen we publiek naar orgelconcerten lokken? Het orgelpubliek was de laatste honderd jaar voornamelijk kerkvolk. Het kerkpubliek moet naar de mening van Hijink niet beschouwd worden als de basis voor een goedlopende concertserie. Die tijd is voorbij: het nieuwe publiek waarop we ons moeten richten, is een publiek dat de ene keer een strijkkwartet, de andere keer een opera of orgelconcert bezoekt. Dat publiek wil overtuigd worden, zodat het de keuze maakt om uit het enorme aanbod van culturele activiteiten te kiezen voor een orgelconcert. Dit betekent dat publiciteit enorm belangrijk is. Dat is echter helaas vaak een ondergeschoven kindje. Je moet het publiek overtuigen waarom men dit concert moet bezoeken. Organisatoren van orgelconcerten zouden zich moeten afvragen wat de kans is dat er publiek naar deze locatie komt. Is de ruimte waar het orgel staat, goed bereikbaar per auto of openbaar vervoer? Is het orgel interessant genoeg om er concerten op te organiseren? Moet je het orgel misschien combineren met andere instrumenten? Het zou goed zijn wanneer orgelconcertorganisaties hun koud water vrees laten varen en voortaan gewoon entreegelden heffen in plaats van een collecte aan de uitgang. Zorg dan ook voor een kwalitatief goed concert, met goede organisten, een goed programmaboekje, en een goede aankleding van het concert. Volgens Christa Hijink is 'ons product' heel goed, maar ontbreekt het nog aan zelfvertrouwen en weten we niet hoe we het publiek voor dat 'product' moeten winnen.

Hans Fidom, oud-hoofdredacteur van HET ORGEL en momenteel verbonden aan Het Orgelpark te Amsterdam, opende zijn lezing met de stelling dat men zich in de orgelwereld suf leest en discussieert, maar dat er vervolgens niets gebeurt. Hij pleitte voor actie. Geen woorden maar daden. Hij wees erop dat organisten en orgelcommissies zich dikwijls onprofessioneel presenteren naar subsidieverstrekkers, organisatoren van concerten en het publiek. Het zou goed zijn wanneer dit verandert. Maar dat verzekert niet dat we over 15 jaar nog een bloeiende orgelcultuur zullen hebben. Hoe overtuigen we het brede muziekpубliek, dat niet op deze concertmarkt te vinden is, van de betekenis van orgelmuziek — dat is de vraag," aldus Fidom.

De eerste aanzet moet komen van cultureel geïnteresseerde ondernemende mensen met een hart voor muziek, die de vraag naar orgelmuziek onder het brede muziekpубliek aanboren door een bijpassend aanbod te presenteren. Vervolgens is het aan de organisten om goed voor de dag te komen: 'Want eerlijk gezegd verhuult het gebrek aan goed Pr-materiaal iets veel ergers: gebrek aan ruim en interessant repertoire. Het goedbedoelde amateurisme rond de honderden en nog eens honderden kleine concertseries in Nederland leidt ertoe dat organisten geen prikkel hebben om iets anders te spelen dan de bekende zoete koek — en geef ze eens ongelijk, voor het honorarium dat dit land voor organisten over heeft komt de doorsnee violist zijn bed niet uit". Naast goede instrumenten in goed toegankelijke en prettige ruimten moet men ook goede netwerken hebben of

opzetten, zodat men bijvoorbeeld de weg weet te vinden in de wereld van subsidiestromen. Er zijn in Nederland al veel concertzalen waar deze voorwaarden volop aanwezig zijn. Wanneer directeuren en artistiek leiders van die zalen zouden besluiten dat het orgel net zo belangrijk is als de viool of de piano, dan is de helft al gewonnen. Dit zou namelijk stimulerend werken voor talentvolle organisten, die op dit moment naar het oordeel van Fidom te weinig uitgedaagd worden en stimulansen ontvangen. 'Concertzalen' zouden organisten kunnen uitnodigen en van hen topprestaties mogen verwachten. Dat is nu al het geval in diverse orgelconcertseries, maar wanneer het ook in concertzalen gaat gebeuren, wordt een breder publiek bereikt.

Jetty Podt, organist en kerkmusicus aan de Stevenskerk in Nijmegen, vertelde dat in haar woonplaats een bloeiende orgelcultuur bestaat, ondanks het feit dat gunstige voorwaarden daarvoor eigenlijk ontbreken.'s Zomers is er een concertserie op de dinsdagavond, waar per concert tweehonderd à driehonderd mensen op af komen. Volgens Jetty Podt is de reden van dit succes: "kwaliteit op vele fronten". Ze somde een aantal 'fronten' op:

Allereerst: de Stevenskerk is een romaans-gotisch gebouw dat niet alleen prachtig is maar ook rust uitstraalt. De kerk kent vier orgels waarvan twee (het König-orgel uit 1776 en het koororgel uit de tweede helft van de 17de eeuw) monumentale waarde hebben. Deze orgels zijn van hoge kwaliteit. Vooral het König-orgel heeft een eigen karakter en als organist word je uitgedaagd op een niet-schoolse maar artistieke manier met het instrument om te gaan. De gastorganisten worden niet gerekruteerd uit de kerkelijke cultuur maar uit de muziekcultuur. Het gaat dus nadrukkelijk om concerten en niet om bespelingen. Het selectie criterium is niet het hebben van een grote naam of het gewonnen hebben van concoursen, maar 'muzikale kwaliteit': welke organist heeft een bijzondere muzikale zeggingskracht? Er wordt ook met de gastorganisten overleg gevoerd over de concertprogramma's, waarbij uitgangspunt is dat een concertprogramma op zichzelf al een compositie is. Het moet een goede opbouw hebben, geen zwakke plekken kennen en veelzijdig zijn. Veelzijdigheid wordt ook nagestreefd in het jaarprogramma. Ook speelt de Nijmeegse organisatie in op gebeurtenissen buiten de muziekwereld, zoals de festiviteiten rond 'Nijmegen — 2000 jaar stad' in 2005. Het Nijmeegse publiek wortelt in de muziekcultuur en is niet specifiek een publiek dat alleen op orgelconcerten te zien is. Er wordt veel aan gedaan om de banden met het publiek goed te houden en te verstevigen, o.a. door het verzenden van het jaarprogramma naar de vaste bezoekers. Donateurs ontvangen jaarlijks een boekje en een cd. Gevorderde orgelleerlingen worden in de gelegenheid gesteld om tijdens openstellingen van de kerk het orgel te bespelen. Dit trekt publiek, c.q. hun familie en kennissen. De Stevenskerk kent een groep vrijwilligers die ervoor zorgt dat de kerk opengesteld kan worden en dat bezoekers rondleidingen en koffie ontvangen.

Er is een goede publiciteitsmedewerker, die de landelijke media weet te bereiken, voornamelijk als er iets bijzonders is. Bij de lokale pers heerst helaas nog de opvatting dat het orgel met religie te maken heeft. Mensen van buiten Nijmegen blijken vooral getrokken te worden door de 'sfeer'. 'Wij willen uitstralen dat iedereen welkom is,' aldus Jetty Podt. Er heerst een ongedwongen sfeer waardoor mensen zich thuis voelen. Er worden jaarlijks diverse andere activiteiten ontplooid, zoals een dagexcursie naar orgels buiten Nijmegen. Er zijn excursies naar het König-orgel voor middelbare schoolklassen. Er zijn contacten met het Nijmeegse orgelfestival, die onder andere orgelconcoursen organiseert. Het festival en de concertserie versterken elkaar. Tevens is er een regionale orgelconcertagenda. Ten behoeve de concertserie is er een bestuur waarin o.a. de drie organisten van de Stevenskerk zitting hebben.

Samenvattend stelde Jetty Podt dat het geheim van het succes van Nijmegen waarschijnlijk is: enthousiasme en aandacht voor kwaliteit.

Jos van der Kooy noemde in zijn lezing de activiteiten die plaatsvinden in Haarlem, waar hij stadsorganist is. Er wordt veel georganiseerd in samenwerking met het middelbare schoolonderwijs. Centraal in de Haarlemse orgelcultuur staan de 33 à 34 concerten op de dinsdagavond. In

tegenstelling tot Nijmegen, waar veel vrijwilligers ingezet worden bij de organisatie, wordt in Haarlem met beroepskrachten gewerkt die door de gemeente betaald worden.

De toegang tot de concerten is gratis. In de zomermaanden kunnen de bezoekersaantallen oplopen tot vijf- à zeshonderd. Dat deze concertserie goed loopt, heeft volgens Van der Kooy onder meer te maken met het feit dat Haarlem een eeuwenoude traditie heeft van orgelbespelingen die door de stedelijke overheid in stand gehouden werden. In de tweede helft van de 20ste eeuw heeft Haarlem zowel nationaal als internationaal (Internationaal Orgelconcours) steeds meer betekenis gekregen. Haarlem kreeg ook een leidinggevende rol in het orgelonderwijs (Zomeracademie).

Belangrijk voor de bloei van de Haarlemse orgelcultuur is dat de overheid geld beschikbaar stelt. Andere aspecten die bijdragen aan die bloei zijn onder andere de aantrekkingskracht van het orgel in de St.-Bavokerk. Binnen de professionele orgelwereld wordt regelmatig kritisch gesproken over het instrument. Maar wat in elk geval vast staat is dat op dit fascinerende orgel veel soorten muziek gespeeld kan worden. Bovendien staat het in een prachtig gebouw waar veel te zien is. Instrument en gebouw hebben een grote aantrekkingskracht op het brede publiek. Er wordt in Haarlem nauwkeurig gelet op de kwaliteit van de muziek: niet alle orgelmuziek uit de 18de en 19de eeuw is interessant. Bovendien wordt in de concertserie nadrukkelijk nieuwe orgelmuziek geïntegreerd in de programma's. De gemeente Haarlem heeft de laatste vijf jaren componisten opdracht gegeven tot het componeren van nieuwe orgelwerken.

Samenvattend stelt Van der Kooy: "Ik denk dat het geheim van Haarlem is dat wij een traditie hoeden en doorgeven. Bij het doorgeven hoort dat je er elementen aan toevoegt." Zorgen zijn er in Haarlem wel met betrekking tot de financiering door de overheid. Zo is er een paar jaar geleden vanuit de gemeenteraad actie gevoerd om entreegelden te heffen. Van der Kooy vindt dat geen goed idee omdat het orgel net als de klokken en beiaard van de kerk 'van iedereen' is. De kerk is in zekere zin een verlengstuk van het marktplein. Je moet wel kritisch blijven op het repertoire, dat wil zeggen: zorg dat je ook goede muziek speelt die een breed publiek kan bereiken.

De laatste spreker op het symposium, de Rotterdamse stadsorganist Geert Bierling, vond tijdens zijn conservatoriumstudie al dat het onderwijs en het repertoire niet aansloot op een flitsende concertpraktijk. Bierling stelt dat een organist alleen moet doen waar hij goed in is. Voor werkzaamheden waar hij niet goed in is, moet hij "op zoek gaan naar de beste mensen die er te vinden zijn en die hem willen helpen." Organisten moeten dus goed 'netwerken'. Bierling wees erop dat je succesformules van de ene stad niet zomaar kunt overplanten naar een andere stadje moet altijd het eigene van een bepaalde plaats in ogenschouw nemen: wat zijn in die stad de specifieke mogelijkheden? Laat je daarbij adviseren door buitenstaanders, bijvoorbeeld mensen uit het bedrijfsleven "die heel fris en soms ook onorthodox tegen organisten aankijken. Wil je het orgel professioneel aan de man brengen, dan zal ook het bestuur en de organisatie professioneel moeten opereren."

Het symposium, dat overigens perfect georganiseerd was door het VNPO, ademde een nuchtere en doorgaans optimistische sfeer. De bijdragen waren constructief en boden een goed beeld van de situatie van de Nederlandse orgelcultuur. Naar mijn idee was de rode draad door alle bijdragen heen de roep om kwaliteit. Daarbij moet dan niet alleen gedacht worden aan 'de beste organisten met de beste muziek op de beste orgels', zoals Hans Fidom het formuleerde. Maar hij en andere sprekers hebben er nadrukkelijk ook op gewezen dat een kwalitatief goede organisatie en promotie evengoed voorwaarden zijn voor een bloeiende orgelcultuur.

7. Kort overzicht van de resultaten uit de artikelen

Deze artikelen heb ik geselecteerd vanwege het feit dat ze gaan over de toekomst van de Nederlandse orgelcultuur. In dit hoofdstuk alvast een beknopt overzicht van een aantal conclusies die ik uit de artikelen al kan trekken, vooruitlopend op het hoofdstuk waarin ik de deelvragen beantwoord.

Twee dingen vallen op: er zijn bedreigingen én kansen voor de orgelcultuur van de toekomst.

Bedreigingen:

- De ontkerkelijking zorgt voor minder mensen die automatisch in aanraking komen met het orgel.
- Slecht functionerende organisten, orgelmakers, adviseurs en componisten houden een positieve ontwikkeling van de orgelcultuur tegen.

Kansen:

- In de seculiere muziekwereld liggen nog kansen voor orgelcultuur, alhoewel er door sommigen bij gezegd wordt dat het orgel waarschijnlijk altijd een religieuze functie zal blijven vervullen.
- Het orgel heeft als instrument veel mogelijkheden en is breed inzetbaar. Er moet daarom zoveel mogelijk worden samengewerkt tussen mensen uit de orgelcultuur onderling en tussen mensen uit de orgelcultuur en mensen van buiten de orgelcultuur en er moet daarom zo creatief mogelijk met het instrument worden omgegaan, opdat men deze mogelijkheden zoveel mogelijk kan benutten.

De ontkerkelijking, in eerste instantie een bedreiging, wordt door sommigen (ook in de interviews), juist als een kans gezien. Door de ontkerkelijking zijn er minder mensen die een negatief beeld hebben van het orgel. Het zegt ze simpelweg niks, ze zijn neutraal. Daardoor krijgt het orgel een eerlijke kans om een nieuw en goed imago te ontwikkelen in het muziekleven.

Bij het beantwoorden van de hoofd- en deelvragen zal ik bovenstaande verder uitwerken. In ieder geval durf ik alvast wel de conclusie te trekken dat uit de artikelen blijkt dat er een zekere goede toekomst voor het orgel is weggelegd, maar dat die toekomst op verschillende manieren ingevuld kan (en moet) worden.

8. Antwoorden op de deelvragen

In dit hoofdstuk zal ik zo objectief mogelijk en aan de hand van de hierboven samengevatte interviews en artikelen de deelvragen beantwoorden. Aan de hand van de antwoorden op de deelvragen trek ik enkele algemene conclusies uit dit onderzoek, waarbij ik ook aantoon uit welke specifieke interviews en artikelen ik de desbetreffende informatie gehaald heb. Op basis van deze algemene conclusies stel ik een algemeen geformuleerde volzin op, die als kort en bondig antwoord op de hoofdvraag kan dienen. Vervolgens komt de concrete toepassing van deze algemene conclusies in de praktijk.

HEDEN

Wat gebeurt er op dit moment in de Nederlandse Orgelcultuur?

- Er worden talloze orgelconcerten georganiseerd.
- In elke provincie zijn er wel orgelfestivals.
- Er worden op het moment zeer veel historische orgels en orgeltjes gerestaureerd.
- Er worden nog steeds nieuwe orgels gemaakt.
- Er worden cursussen en masterclasses gegeven.
- Er worden boeken en Cd's gepubliceerd.
- Er wordt veel nieuwe orgelmuziek (kerkmuziek) geschreven.

Welke partijen zijn er in de Nederlandse Orgelcultuur actief en wat is hun rol?

- Orgelmakers maken, restaureren en onderhouden de instrumenten.
- Orgelcomponisten schrijven nieuwe muziek, waardoor ze de cultuur levend houden.
- Orgeladviseurs zorgen voor kennis bij de opdrachtgever van nieuwbouw of restauratie van een orgel.
- Organisten bespelen de instrumenten en geven in sommige gevallen les.
- Het publiek luistert en beleeft.
- Kerkbesturen geven opdrachten aan orgelmakers en kerkorganisten werken voor kerkbesturen.
- Orgelcommissies, -verenigingen en -stichtingen organiseren concerten en festivals.

In hoeverre hebben verschillende partijen binnen de Nederlandse Orgelcultuur contact met elkaar?

- Componisten hebben contact met de organisten die hun werk spelen.
- Orgelmakers hebben contact onderling.
- Orgelmakers werken veel samen met adviseurs en kerkbesturen en hebben ook te maken met de organisten die de orgels bespelen.
- Organisten hebben contacten onderling.
- Kerkorganisten moeten vaak overleggen met kerkbesturen.
- Sommige organisten onderhouden veel contact met publiek (of in de kerk: de gemeente), sommigen trekken zich niet veel van de mening van het publiek aan.
- Opvallend is dat componisten en orgelmakers in de regel geen contact met elkaar hebben.

Beïnvloeden verschillende partijen binnen de Nederlandse Orgelcultuur elkaar?

- Organisten kunnen componisten tips geven over wat je wel en niet voor een orgel kunt schrijven. Verder valt op dat componisten een eigen visie en stijl hebben en deze niet zozeer door anderen laten beïnvloeden.
- Orgelmakers delen gegevens met elkaar en beluisteren elkaars werk. Sommige orgelmakers hebben goede contacten onderling. Anderen geven aan dat de onderlinge contacten tussen orgelmakers in Nederland beter zouden kunnen.

- Sommige organisten spelen aan elkaar voor en staan open voor suggesties. Anderen hebben een eigen manier van spelen ontwikkeld (door bijvoorbeeld bronnenonderzoek) en staan niet open voor andere meningen, hoe goed beargumenteerd ook.
- Sommige orgelmakers zouden wel willen dat componisten meer input leveren. De praktijk leert dat dat niet zo snel gebeurt. Componisten laten zich wel inspireren door bestaande instrumenten en ze maken nieuwe muziek voor oude orgels, maar vertellen orgelmakers niet wat ze anders zouden willen zien.
- Het publiek kan verschillende rollen spelen. Het publiek kan worden gezien als een groep mensen die je moet opvoeden. De organisten, componisten en orgelmakers moeten het publiek geen goedkope rommel voorschotelen, maar door middel van kwaliteit het publiek aanspreken en zo in aanraking brengen met mooie (orgel)kunst. Het publiek kan ook worden gezien als een groep mensen die je moet prikkelen. De organisten, componisten en orgelmakers moeten geen onopvallende of saaie dingen maken of doen, maar het publiek nieuwsgierig maken.

Zijn er zaken van buiten de Nederlandse Orgelcultuur die de Nederlandse Orgelcultuur beïnvloeden?

- Componisten geven aan beïnvloed te worden door zaken als natuur en klank. Ook worden ze beïnvloed door andere kunststromingen zoals poëzie en architectuur. Componisten laten zich ook inspireren door grote componisten uit de westerse muziekgeschiedenis.
- Orgelmakers laten zich vooral inspireren door historische orgels. Daarnaast is architectuur een belangrijk aspect in de orgelbouw.
- Sommige orgelmakers en organisten geven aan andere instrumenten en musici, ensembles en orkesten als voorbeeld te nemen voor hun orgelklank of uitvoeringspraktijk.
- Sommige mensen hebben contacten met mensen uit andere kunststromingen, zoals dichters en beeldende kunstenaars. Die contacten worden als waardevol beschouwd.
- De overheid speelt een belangrijke rol bij het (financieel) steunen van culturele zaken. Wijzigingen in het cultuurbeleid beïnvloeden ook de orgelcultuur.
- Een aantal mensen geeft aan zich te laten inspireren door problemen of beperkingen, omdat ze dan worden uitgedaagd tot creativiteit.

Wat is de zwakte van de Nederlandse Orgelcultuur?

- Mensen die een negatief beeld hebben van de kerk, hebben vaak automatisch ook een negatief beeld van het orgel.
- Er wordt gezegd dat er een groot aantal mensen (orgelmakers, organisten en adviseurs) in de Nederlandse orgelcultuur zijn die denken dat ze alles goed doen en die weinig openheid hebben als het om andere meningen gaat, zelfs als deze goed onderbouwd zijn. Nadeel is dat de orgelwereld in Nederland er een beetje een gesloten wereldje van wordt.

Wat is de kracht van de Nederlandse Orgelcultuur?

- Er zijn veel fantastische instrumenten die in goede staat verkeren en er zijn veel goede organisten en orgelmakers.
- Er veel goede orgelmuziek. Het repertoire bestrijkt vele eeuwen.
- Het niveau van orgelmakers en organisten stijgt nog steeds.
- Er zijn veel podia; kerken worden als concertzaal gebruikt en het Orgelpark is een uniek initiatief in de muziekwereld.

TOEKOMST

Zijn er bedreigingen voor de Nederlandse Orgelcultuur in de toekomst?

- Het overheidsbeleid wordt in de interviews negatief beoordeeld. Het huidige cultuurbeleid kan een bedreiging zijn voor de orgelcultuur.
- De ontkerkelijking zorgt voor minder mensen die automatisch in aanraking komen met het orgel.
- Slecht functionerende organisten, orgelmakers, adviseurs en componisten houden een positieve ontwikkeling van de orgelcultuur tegen.

Zijn er kansen voor de Nederlandse Orgelcultuur in de toekomst?

- Het Orgelpark wordt erg veel genoemd en overwegend zeer positief. In het Orgelpark wordt getracht het orgel een volwaardige plaats in het muziekleven te geven in plaats van een overwegend religieus imago. In de seculiere muziekwereld liggen nog kansen voor orgelcultuur, alhoewel er bij vermeld moet worden dat het orgel waarschijnlijk altijd een religieuze functie zal blijven vervullen.
- Een aantal orgelmakers krijgt belangrijke opdrachten uit het buitenland en minder uit Nederland. Ook spelen Nederlandse organisten in het buitenland. In het buitenland kunnen we onze uitstekende orgelcultuur laten zien en promoten. Daar is een markt.
- Door de ontkerkelijking zijn er minder mensen die een negatief beeld hebben van het orgel. Het zegt ze simpelweg niks, ze zijn neutraal. Daardoor krijgt het orgel een eerlijke kans om een nieuw en goed imago te ontwikkelen in het muziekleven.
- Het orgel heeft als instrument veel mogelijkheden en is breed inzetbaar. Er moet daarom zoveel mogelijk worden samengewerkt tussen mensen uit de orgelcultuur onderling en tussen mensen uit de orgelcultuur en mensen van buiten de orgelcultuur en er moet daarom zo creatief mogelijk met het instrument worden omgegaan, opdat men deze mogelijkheden zoveel mogelijk kan benutten.

9. Conclusies en beantwoording van de hoofdvraag

Nu volgt een aantal algemeen geformuleerde conclusies en de beantwoording van de hoofdvraag. In het volgende hoofdstuk zal ik proberen aan te geven hoe deze conclusies concreet kunnen worden gemaakt.

Er waren vier zaken die naar mijn waarneming duidelijk naar boven kwamen tijdens dit onderzoek: optimisme versus pessimisme, kritiek op de overheid, Het Orgelpark en het woordje 'kwaliteit'. Ik zal deze vier zaken in onderstaande alinea's verder uitwerken. Aan de hand van noten, aan het einde van het hoofdstuk weergegeven, toon ik aan uit welke specifieke interviews en artikelen ik het materiaal voor de conclusies heb gehaald. (Als er bij een bepaalde uitspraak geen noot toegevoegd is, is deze uitspraak gebaseerd op mijn eigen waarnemingen tijdens dit onderzoek.)

Optimisme versus pessimisme

Wat mij erg opviel was dat er bij sommige mensen een groot optimisme¹ is over de Nederlandse Orgelcultuur van nu en later en bij anderen een groot pessimisme². Beide uitersten kwamen voor. Na afloop van het ene interview ging ik fluitend en vol goede moed naar huis, bij het andere interview zonk de moed me in de schoenen. Natuurlijk kwam iets ertussenin ook voor³. Waarschijnlijk ligt de waarheid ook ergens in het midden. Er is inderdaad een aantal ontwikkelingen die tot pessimisme stemmen (de zwakke punten van en bedreigingen voor de orgelcultuur), maar gelukkig zijn er ook nog zoveel dingen om zeer optimistisch over te zijn (de kracht van en de kansen voor de orgelcultuur).

Kritiek op de overheid

Het huidige cultuurbeleid van de overheid wordt negatief beoordeeld⁴. Er wordt gezegd dat de overheid haar verantwoordelijkheden onvoldoende neemt en daarmee cultuur in het algemeen en orgelcultuur in het bijzonder in gevaar brengt. Uit dit onderzoek klinkt dan ook een oproep aan de overheid op, om het cultuurbeleid te wijzigen.

Het Orgelpark

Het Orgelpark is een voormalige kerk die nu gebruikt wordt als concertzaal. In deze kleine concertzaal, heel mooi verbouwd, bevinden zich nu inmiddels meerdere orgels. Het Orgelpark heeft als doel het orgel door een nieuwe presentatie te integreren in het muziekleven. Was het orgel traditioneel vooral dienstbaar aan het gebouw (de kerk), in het Orgelpark staat het gebouw in dienst van het orgel en zijn muziek. In het Orgelpark vinden veel projecten plaats waarbij het orgel wordt gecombineerd met andere kunststromingen. Dit alles om aan te tonen dat het orgel niet alleen inzetbaar is in kerkdiensten, maar als volwaardig instrument kan functioneren in het muziekleven. Het Orgelpark werd door velen genoemd⁵. Het lijkt net alsof ik er naar vroeg, maar dat was niet zo. Iedereen die het noemde begon er zelf over. Dat geeft wel aan hoe belangrijk het gevonden wordt het orgel in zekere mate te ontdoen van het religieuze imago. Dat het Orgelpark veel genoemd werd geeft ook aan hoe uniek dit initiatief is. Er zijn geen andere concertpodia die zo intensief bezig zijn met het imago van het orgel.

Kwaliteit

In vrijwel elk interview en artikel kwam het streven naar kwaliteit naar voren⁶. Wat je ook doet, je zult het met kwaliteit moeten doen, anders overtuig je niet. Iedereen zal dat op zijn eigen manier onderschrijven, denk ik. Hoe kun je kwaliteit concreet nastreven? Er kwamen twee zaken die de kwaliteit van de Nederlandse orgelcultuur kunnen bevorderen in mijn onderzoek vaak naar boven: samenwerking en creativiteit.

Samenwerking

Het gebrek aan samenwerkingsverbanden werd benoemd en er werd gepleit voor meer samenwerking⁷. Geert Bierling maakte volgens mij een terechte opmerking⁸. Hij stelt dat een organist alleen moet doen waar hij goed in is. Voor werkzaamheden waar hij niet goed in is, moet hij “op zoek gaan naar de beste mensen die er te vinden zijn en die hem willen helpen.” Wat zou er namelijk nog veel te winnen zijn als organisten het houden van lezingen, het schrijven van ellenlange artikelen en het doen van bronnenonderzoek niet zelf zouden doen, maar aan echte wetenschappers zouden uitbesteden. Wat zou er nog veel te winnen zijn als men nieuwe (kerk)muziek voor orgel niet door een willekeurige organist zou laten schrijven, maar zou uitbesteden aan echte componisten. Wat zou er nog ontzettend veel te winnen zijn als men het maken van promotie rond organisten, orgels en orgelconcerten (vaker) door professionals zou laten doen. Samenwerken met mensen die dingen goed kunnen die jij niet goed kunt is het meest vruchtbare wat er is.

Creativiteit

Ook werd er veel gepleit voor creativiteit⁹. Daan Manneke zei: kunst is volgens mij altijd: kijken wat dingen in potentie waard zijn. Wat kun je er mee? Dat geldt ook voor de orgelcultuur. Rek het instrument op! Vind het instrument opnieuw uit! Er kan veel creatiever met het orgel worden omgegaan. Kijk naar de omgevende gebieden en andere kunstvormen. Je moet openstaan voor stevige prikkels, daar breng je de orgelcultuur verder mee.¹⁰

De hoofdvraag luidde: **“Hoe ziet het heden en de toekomst van de Orgelcultuur in Nederland eruit?”**

Het uiteindelijke antwoord op de hoofdvraag zou volgens mij als volgt moeten luiden: **“Er zijn zowel positieve als negatieve ontwikkelingen in de Nederlandse orgelcultuur. Door middel van vruchtbare samenwerkingsverbanden met mensen binnen en buiten de orgelcultuur en het creatief omgaan met de mogelijkheden van het instrument kan men de orgelcultuur verder op een kwalitatief hoog niveau brengen.”**

Noten (het betreft hier verwijzingen naar interviews en artikelen waarvan samenvattingen in het onderhavige verslag zijn opgenomen)

1. Interviews met Johan Luijmes en Jos van der Kooy
2. Interviews met Henk van Eeken, Rijk van Vulpen en Jan Welmers
3. Interviews met Jan Veldkamp, Erik Winkel en Christiaan Richter, lezing van Hans Fidom
4. Interviews met Rijk van Vulpen en Jan Welmers, lezing van Jos van der Kooy tijdens het symposium “Hoezo: koninklijk instrument?”
5. Interviews met Ad Wammes, Daan Manneke, Christiaan Richter, Jan Welmers, Jos van der Kooy en Jan Hage, het verslag over het symposium “Hoezo: koninklijk instrument?”
6. Interviews met Henk van Eeken, Jan Koelewijn en Hans Reil, Rijk van Vulpen, Erik Winkel, Jan en Peter van den Heuvel, Daan Manneke en Jos van der Kooy, lezing van Hans Fidom, het verslag over het symposium “Hoezo: koninklijk instrument?”
7. Interviews met Jan Koelewijn en Hans Reil, Rijk van Vulpen, Erik Winkel, Jan Hage, Johan Luijmes, lezing van Anton Vernooij, lezing van Jos van der Kooy tijdens het symposium “Hoezo: koninklijk instrument?”
8. Lezing van Geert Bierling tijdens het symposium “Hoezo: koninklijk instrument?”
9. Interviews met Erik Winkel, Daan Manneke en Jan Welmers, lezing van Joost Langeveld, het verslag over het symposium “Hoezo: koninklijk instrument?”
10. Interview met Daan Manneke

10. Gevolgen voor de praktijk

Aan de hand van de conclusies uit het vorige hoofdstuk, zal ik nu proberen een beeld te schetsen van hoe deze algemeen geformuleerde conclusies concreet in de praktijk gevolgen kunnen krijgen. Dat wil ik natuurlijk op een positieve manier doen, waarbij de Nederlandse orgelcultuur wordt gestimuleerd zich op een goede manier te ontwikkelen.

Ook bij dit hoofdstuk is een aantal noten, waarbij ik verwijs naar de in dit onderzoeksverslag opgenomen samenvattingen van interviews en artikelen. (Als er bij een bepaalde uitspraak geen noot toegevoegd is, is deze uitspraak gebaseerd op mijn eigen waarnemingen tijdens dit onderzoek.)

Optimisme versus pessimisme

Zoals inmiddels duidelijk is geworden, zijn er zowel zaken die tot optimisme stemmen als zaken die tot pessimisme stemmen. Het mooiste wat je dan kunt proberen is de bedreigingen voor de orgelcultuur om te zetten in kansen en de kracht van de Nederlandse orgelcultuur zoveel mogelijk uit te buiten. Een aantal specifieke voorbeelden:

- De kracht van de huidige orgelcultuur is het historische orgelbestand en het uitgebreide en uitstekende repertoire voor orgel. Laat de historische orgels zo mooi mogelijk klinken en speel zoveel mogelijk de goede orgelmuziek van goede componisten – er is genoeg voor handen!
- Ontkerkelijking zorgt voor minder mensen die ‘automatisch’ met orgel in aanraking komen, maar zorgt er ook voor dat er minder mensen zijn die een negatief beeld hebben van het orgel, omdat ze negatief beeld hebben van de kerk (om wat voor reden dan ook). Mensen die neutraal over een orgel denken (het zegt ze eenvoudigweg niets) zijn gemakkelijker te interesseren dan mensen die het orgel al bij voorbaat een voor hun negatief religieus imago toedichten¹. Ga dus op zoek naar een nieuw publiek zonder religieuze achtergrond!
- Het huidige cultuurbeleid van de overheid zorgt voor veel (financiële) problemen in de cultuursector en daarmee ook in de orgelcultuur. Echter, een overheid die zich terugtrekt maakt ook dat de mensen uit de orgelcultuur op een nieuwe, creatieve manier op zoek moeten naar (financiële) mogelijkheden². Zorg dus met een nieuwe creativiteit voor een positieve impuls!
- Dat er slecht functionerende mensen zijn die een positieve ontwikkeling van de orgelcultuur kunnen tegenhouden is ook een oproep aan goed functionerende mensen: geef les en organiseer masterclasses en symposia over onderwerpen waar nog veel verkeer gaat!

Kritiek op de overheid

Uit dit onderzoek klinkt een oproep aan de overheid om het cultuurbeleid te herzien. Twee specifieke praktische gevolgen:

- De overheid moet erop gewezen worden dat de orgelcultuur belangrijk is voor Nederland³.
- De orgelcultuur moet dit ook bewijzen en haar publieke functie te benadrukken⁴, bijvoorbeeld door het organiseren van gratis toegankelijke marktconcerten in grote stadskerken of het gebruik van het orgel tijdens officiële gelegenheden.

Het Orgelpark

Het Orgelpark heeft als doel het orgel door een nieuwe presentatie te integreren in het muziekleven. Het Orgelpark werd veel genoemd tijdens dit onderzoek, hetgeen bewijst dat de orgelcultuur behoefte heeft aan dergelijke initiatieven. Het Orgelpark wordt zoveel genoemd omdat het zo uniek is, maar het orgelpark zou eigenlijk helemaal niet uniek moeten zijn! Aansporingen voor organisten:

- Ga samenwerken met musici waaraan je in eerste instantie nooit gedacht zou hebben.
- Ga samenwerken met mensen uit andere kunststromingen.

- Ga meer goede, nieuwe(re) orgelmuziek spelen (20^e en 21^e eeuw)⁵.

Kwaliteit

Kwaliteit wordt al veel geleverd. Meer kwaliteit kan men nog bereiken door samen te werken en door creatief te zijn. Concrete opdrachten voor mensen uit de orgelcultuur:

- Heb zelfkritiek: ik kan niet alles goed.⁶
- Laat dingen die je niet goed kunt door anderen doen!⁷
- Ga samenwerken met mensen die ook kwaliteit leveren, maar dan op andere gebieden.
- Vraag 'grote namen' uit andere werelden iets met orgel te gaan doen.
- Het instrument is veel breder inzetbaar dan veel mensen uit de orgelcultuur zelf denken. Als je het zelf niet eens door hebt, hoe wil je het instrument dan verkopen? Ga goed na wat de kwaliteiten van het orgel zijn. Dan kun je mensen daarmee pakken.⁸

(Het is natuurlijk niet zo dat deze dingen in de praktijk nog helemaal niet gebeuren. Er zijn al verscheidene orgelactiviteiten die hieraan beantwoorden. In de samenvattingen van de interviews en de artikelen in dit onderzoeksverslag wordt ook reeds een aantal voorbeelden genoemd van goede initiatieven. Ik ga echter uit van een algemene tendens die ik uit de interviews en artikelen gehaald heb en ook zelf waargenomen heb tijdens dit onderzoek en ik laat de positieve uitzonderingen nu even buiten beschouwing.)

Noten (het betreft hier verwijzingen naar interviews en artikelen waarvan samenvattingen in het onderhavige verslag zijn opgenomen)

1. Lezing Joost Langeveld
2. Interview met Jos van der Kooy
3. Interviews met Rijk van Vulpen en Jan Welmers
4. Lezing van Jos van der Kooy tijdens het symposium "Hoezo: koninklijk instrument?"
5. Interviews met Christiaan Richter, Jos van der Kooy en Jan Hage
6. Interview met Stef Tuinstra
7. Lezing van Geert Bierling tijdens het symposium "Hoezo: koninklijk instrument?"
8. Interviews met Peter en Jan van den Heuvel en Daan Manneke

11. Eindexamen

Ik heb ervoor gekozen een gedeelte van mijn eindexamen samen met Luca Brembilla (elektrische gitaar met effecten) in het Orgelpark te doen. Dit concert was een voorbeeld van hoe een aantal resultaten uit dit onderzoek op een praktische manier toegepast kan worden:

- Luca en ik werken samen, terwijl we op zichzelf weinig met elkaar te maken hebben. We komen elk uit een totaal andere wereld en muzikale achtergrond. Maar juist dit soort bijzondere samenwerkingsverbanden kunnen de orgelcultuur een nieuw elan geven.
- De locatie is het Orgelpark. Het Orgelpark is een bijzondere locatie en een uniek initiatief in de orgelwereld. In mijn onderzoek kwam het Orgelpark vaak op een positieve manier ter sprake. Het is een locatie die erg geschikt is voor het doen van experimenten op het gebied van het combineren van het orgel met andere instrumenten en kunststromingen. Omdat dat precies is wat Luca en ik samen doen, was de keuze voor het Orgelpark als locatie een zeer voor de hand liggende.
- Tijdens mijn onderzoek werd het door veel mensen belangrijk gevonden het orgel te integreren in het normale muzikleven in plaats van het op te sluiten in de kerk en de religie. Ook daaraan beantwoorden Luca en ik met deze uitvoering.
- Creativiteit is een belangrijk aspect in mijn onderzoek. Luca en ik gebruiken tijdens onze gezamenlijke uitvoering veel creativiteit: we maken bijzondere klanken, we spelen grafische partituren en we improviseren veel. We gaan creatief met de mogelijkheden van het orgel om.

Omdat het bestaande orgelrepertoire een grote kracht van de orgelcultuur is (er is veel uitstekende orgelmuziek van goede componisten uit verschillende eeuwen beschikbaar), heb ik, naast de samenwerking met Luca, ook traditionele muziek van Weckmann, Bach en Reger op mijn eindexamen gespeeld.

Natuurlijk is mijn eindexamen slechts een voorbeeld; er zijn nog vele andere manieren om de resultaten van dit onderzoek in de praktijk vorm te geven. In de toekomst ga ik me daar ook voortdurend mee bezig blijven houden. Een onderzoek en het bijbehorende verslag is de theorie. Nu moeten we ermee aan de slag in de praktijk. En dat is natuurlijk waar het uiteindelijk om draait!

12. Literatuurlijst

- Diverse auteurs (2003). *100 jaar Flentrop Orgelbouw, 1903-2003*. Zaandam: Flentrop Orgelbouw B.V.
- Diverse auteurs (2007). *Bach-Orgel Grote Kerk Dordrecht*. Dordrecht: Stichting Bachorgel Grote Kerk Dordrecht.
- Diverse auteurs (2009). *Harmonie in uitvoering – 75 jaar Orgelmakerij Reil, 1934-2009*. Heerde: Orgelmakerij Reil b.v.
- Fidom, H. (2004). Stand van zaken in de orgeltuin: humus genoeg, tijd voor bloemen! *Het Orgel, 2005 nr. 2*.
- Jongepier J. (2004). *Vijf eeuwen Friese Orgelbouw - Een schoone voorraad waarlyk*. Leeuwarden: Stichting Organum Frisicum/Friese Pers Boekerij.
- Langeveld, J. (2004). Over gebruik en ongebruik van het orgel in de toekomst. *Het Orgel, 2005 nr. 2*.
- Oskamp, J. (2013). Robert van Heumen, componist en improvisator – Ik beschouw het orgel vooral als een instrument met beperkingen. *Timbres – Alle kleuren van het Orgelpark, nr. 14*.
- Pooter, D. de (2013). Er moet verleiding zijn – Componist Klaas de Vries. *Timbres – Alle kleuren van het Orgelpark, nr. 14*.
- Ros, W. van der (2012). Aspecten bij orgelrestauraties (I) – Cees van der Poel, orgeladviseur. *De Orgelvriend, 2012 nr. 6*.
- Ros, W. van der (2012). Johan Zoutendijk: orgelbouw en orgelrestauratie is teamwork. *De Orgelvriend, 2012 nr. 9*.
- Schaap, G. (2012). Van een uit-ontwikkeld orgel moet je afblijven – Interview met Jan Koelewijn en Hans Reil. *De Orgelvriend, 2012 nr. 7/8*.
- Veldkamp, J. (2004). 'Wy skworre de brut wol ie pen' – Informatie over registreren? Niet nodig: we roppen het zootje wel open. *Het Orgel, 2005 nr. 3*.
- Vernooij, A. (2004). Het orgel is van kerk en liturgie – Nieuwe kansen en uitdagingen. *Het Orgel, 2005 nr. 1*.

13. Samenvatting

Dit onderzoek is gedaan in het kader van de opleiding Master of Music aan het Prins Claus Conservatorium te Groningen. Het onderzoek gaat over de Nederlandse orgelcultuur van nu en van de toekomst. De hoofdvraag luidt: **“Hoe ziet het heden en de toekomst van de Orgelcultuur in Nederland eruit?”**

Het was voor mij zeer interessant onderzoek te doen op dit gebied, omdat ik er in feite zelf onderdeel van ben. Dit onderzoek heeft dan ook veel raakvlakken met mijn eigen identiteit. Ik hoop met dit onderzoeksverslag twee dingen te bereiken. Ten eerste wil ik mensen die zich buiten de Nederlandse Orgelcultuur bevinden graag kennis laten maken met deze bijzondere wereld. Ten tweede wil ik mezelf en alle andere mensen die zich binnen de Nederlandse Orgelcultuur voortbewegen een spiegel voorhouden. Waar zijn we mee bezig?

Er waren vier zaken die naar mijn waarneming duidelijk naar boven kwamen tijdens dit onderzoek:

- Wat mij erg opviel was dat er bij sommige mensen een groot optimisme is over de Nederlandse Orgelcultuur van nu en later en bij anderen een groot pessimisme.
- Het huidige cultuurbeleid van de overheid wordt negatief beoordeeld. Uit dit onderzoek klinkt dan ook een oproep aan de overheid op, om het cultuurbeleid te wijzigen.
- Het Orgelpark werd door velen genoemd. Dat geeft wel aan hoe belangrijk het gevonden wordt het orgel een beetje te ontdoen van het religieuze imago. Dat het Orgelpark veel genoemd werd geeft ook aan hoe uniek dit initiatief is. Er zijn geen andere concertpodia die zo intensief bezig zijn met het imago van het orgel.
- Wat je ook doet, je zult het met kwaliteit moeten doen, anders overtuig je niet. Door samenwerking en creativiteit kun je kwaliteit concreet nastreven.

Het uiteindelijke antwoord op de hoofdvraag luidt: **“Er zijn zowel positieve als negatieve ontwikkelingen in de Nederlandse orgelcultuur. Door middel van vruchtbare samenwerkingsverbanden met mensen binnen en buiten de orgelcultuur en het creatief omgaan met de mogelijkheden van het instrument kan men de orgelcultuur verder op een kwalitatief hoog niveau brengen.”**

Aan de hand van de conclusies probeer ik een beeld te schetsen van hoe de resultaten van dit onderzoek concreet in de praktijk gevolgen kunnen krijgen:

- Laat de historische orgels zo mooi mogelijk klinken en maak gebruik van het uitgebreide en uitstekende repertoire voor orgel. Ga op zoek naar een nieuw publiek zonder religieuze achtergrond; zorg met een nieuwe creativiteit voor een positieve impuls; geef les en organiseer masterclasses en symposia over onderwerpen waar nog veel verkeerd gaat.
- De overheid moet erop gewezen worden dat de orgelcultuur belangrijk is voor Nederland en de orgelcultuur moet dit ook bewijzen, door haar publieke functie te benadrukken.
- Ga samenwerken met musici en mensen uit andere kunststromingen waaraan je in eerste instantie nooit gedacht zou hebben; ga meer goede, nieuwe orgelmuziek spelen (20^e en 21^e eeuw).
- Heb zelfkritiek; laat dingen die je niet goed kunt door anderen doen; ga samenwerken met mensen die ook kwaliteit leveren, maar dan op andere gebieden; vraag ‘grote namen’ uit andere werelden iets met orgel te gaan doen; ga goed na wat de kwaliteiten van het orgel zijn.

Ik heb ervoor gekozen een gedeelte van mijn eindexamen samen met Luca Brembilla (elektrische gitaar met effecten) in het Orgelpark te doen. De rest van mijn eindexamen bestond uit traditionele

orgelmuziek – een uitgebreid en uitstekend repertoire; ook een grote kracht van de orgelcultuur. Mijn eindexamen is daarmee een voorbeeld van hoe de resultaten uit dit onderzoek op een praktische manier toegepast kunnen worden.